

MANASTIRLI
DÂNİŞ AHMED
EFENDİ

MAKÂMÂT-I HARÎRÎ ŞERHİ

MAKÂMÂT-I EDEBİYYE-İ HARÎRİYYE ŞERHİ
MELÂHÂT-İ DÂNİŞİYYE

Hazırlayan: **Seda Kurt**

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2021, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 189

Edebiyat: 85

ISBN 978-625-7471-26-8

Sertifika No: 18188

Birinci Baskı: İstanbul, 2021

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Yazar: Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi

Hazırlayan: Seda Kurt

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Kapak Minyatür:

Bibliothèque Nationale de France, Ms. Arabe 5847, fol. 94v.

Baskı/Cilt:

Birlik Ozalit

(Sertifika No: 20179)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi

Makâmât-ı Harîrî Şerhi: Makâmât-ı Edebiyye-İ Harîriyye Şerhi Melâhât-İ Dânişîyye

Hazırlayan: Seda Kurt (Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2021.

938 s. ; 15,7 x 23,5 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 189)

ISBN 978-625-7471-26-8

1- Edebiyat 2- Divan Edebiyatı 3- Şerh

Bu kitap, 2021 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı kapsamında Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre Özyıldırım danışmanlığında savunulan "Türk Edebiyatında Makâmât-ı Harîrî ve Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Makâmât-ı Edebiyye-İ Harîriyye Şerhi" adlı doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış hâlidir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel.: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	10
ÖN SÖZ.....	11
GİRİŞ.....	13
HARİRÎ	17
1. Hayatı.....	17
2. Eserleri.....	17
2.1. <i>Makâmât</i>	18
2.2. <i>Dürretü'l-Gavvâs fi Evhâmi'l-Havâs</i>	21
2.3. <i>Mülhatü'l-İ'râb</i>	21
2.4. <i>Risâletü's-Sîniyye ve Risâletü's-Şîniyye</i>	22
2.5. <i>el-Fark beyne'd-dâd ve'z-zâ'</i>	22
2.6. Diğer Eserler.....	22
TÜRK EDEBİYATINDA MAKÂMÂT-I HARİRÎ	23
1. <i>Makâmât-ı Harîrî</i> 'nin Türkçe Tercüme ve Şerhleri.....	23
1.1. Elde Olmayanlar.....	23
1.2. Elde Olanlar.....	24
1.2.1. <i>Makâmât-ı Harîrî</i> 'nin Türkçe Tercümeleri.....	25
1.2.2. <i>Makâmât-ı Harîrî</i> 'nin Türkçe Şerhleri.....	47
2. Harîrî ve <i>Makâmât</i> 'nin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Algısı.....	47
2.1. Lügatlerde.....	47
2.2. Şiirlerde ve Manzûm Eserlerde.....	48
2.3. Tezkirelerde.....	51
2.4. Tercüme ve Şerhlerde.....	53
2.5. Belâgat ve İstîlâhat Kitaplarında.....	56

2.6. Medrese Müfredatında	57
2.7. Romanlarda	58
2.8. Arşiv Belgelerinde	58
3. Değerlendirme.....	58
MANASTIRLI DÂNİŞ AHMED EFENDİ	61
1. Hayatı	61
2. Eserleri	62
2.1. <i>Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi Melâhât-i Dânişiyeye</i>	62
2.2. <i>Dest-âvîz-i Dâniş</i>	62
2.3. <i>Mecmû‘a-i Kavâ‘id-i Fârsiyye</i>	62
2.4. <i>Dîvânçe</i>	62
MAKÂMÂT-I EDEBİYYE-İ HARÎRİYYE ŞERHİ’NİN İNCELENMESİ	63
1. <i>Makâmât’ın</i> Muhtevası	63
2. Şârihin Şerh Yöntemi	70
2.1. Göndermeler	73
2.1.1. Metin İçi Göndermeler	73
2.1.2. Metin Dışı Göndermeler	74
2.2. Nüsha Farkları ve Reddiyeler	77
2.3. Yerel Söyleyişler.....	79
2.4. İktibaslar	82
2.4.1. Âyet-i Kerîme	82
2.4.2. Hadîs-i Şerîf.....	83
2.4.3. Kelâm-ı Kibâr	84
2.4.4. Darb-ı Mesel.....	85
2.4.5. Mev‘ıza, Kissa, Tetimme, Tenbîh, Fâ‘ide, Hezl, İbret, İhtâr, Lâhika, Latîfe, Li-muharririhi, Rivâyet, Tasvîr-i Mes‘ele, Tefsîr, Zeyl.....	86
2.4.6. Şiir	90
2.4.7. İbareler.....	92
2.5. Dil Bilgisi Terimleri.....	92
2.6. Metinde Yer Alan Şahsiyetler ve Menkıbeleri	108
2.6.1. Dinî Şahsiyetler.....	108
2.6.2. Tarihî Şahsiyetler	109
2.6.3. ‘Ulemâ ve Edebî Şahsiyetler	110
2.7. Metinde Yer Alan Belâgat ve ‘Ulûm-ı Edebiyye Terimleri.....	111
2.8. Metinde Yer Alan Yer Adları	114
2.9. Metinde Yer Alan Sosyal Hayat İle İlgili Unsurlar	116
2.9.1. Gelenek, Görenek ve Âdetler	116
2.9.2. Bedevî Kültürü.....	117

2.9.3. İnanışlar	118
2.9.4. Yemek Kültürü.....	119
2.9.5. Giyim Kuşam.....	119

METİN	121
1. Nüsha Tavsifi	121
2. Metinde Dikkat Çeken İmla Özellikleri	123
3. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol.....	124
4. Metnin Transkripsiyonu	125

SÖZLÜK-DİZİN	783
1. Sözlüğün Oluşturulmasında İzlenen Yol	783
2. Metnin Sözlüğü	784
3. Özel Adlar Dizini Oluşturulurken İzlenen Yol.....	912
4. Özel Adlar Dizini	913

SONUÇ	919
KAYNAKÇA	923
EKLER	929
Ek 1. <i>Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi</i> Âyet-i Kerîmelerin Listesi	929
Ek 2. <i>Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi</i> Hadîs-i Şerîflerin Listesi	931
Ek 3. <i>Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi</i> Darb-ı Mesellerin Listesi	935

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
agt	: adı geçen tez
bkz	: bakınız
c	: cilt
CBOA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri
çev	: çeviren
d	: doğum tarihi
ed	: editör
h	: hicri
haz	: hazırlayan
hz	: hazreti
m	: miladi
mm	: milimetre
no	: numara
OMCT	: Oriental Manuscript Turk
ö	: ölüm tarihi
r	: rumî
s	: sayı
ty	: tarih yok
vd	: ve diğerleri
yey	: yayınevi yok
yy	: yer yok

ÖN SÖZ

Klasik şerh edebiyatı içinde kendine yer edinen Arapça eserlerden biri Harîrî'nin *Makâmât*'ıdır. Arap edebiyatının meşhurlarından Harîrî'nin 12. yüzyılda kaleme aldığı bu eser, Osmanlı âlimleri tarafından 14. yüzyıldan itibaren kaynak eser olarak kullanılmış ve 19. yüzyılda Türkçeye şerh ve tercüme edilmiştir. Bununla beraber Harîrî ve *Makâmât*'ın klasik Türk edebiyatındaki yeri veya *Makâmât*'ın Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında kapsayıcı bir çalışmanın yapıldığını söylemek mümkün değildir. Harîrî'nin klasik Türk edebiyatı ve *Makâmât*'ın klasik şerh edebiyatı içindeki yerinin belirlenmesi üzerine tatmin edici çalışmaların yapılmaması klasik Türk edebiyatı araştırmaları açısından bir eksikliklerdir.

Çalışmanın konularından biri olan Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi*, 19. yüzyılda kaleme alınmış bir *Makâmât* şerhidir. 2014 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans tez çalışması olarak Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin *Yavuz Sultan Selim Divânı Şerhi* üzerine çalışırken şârihin bir başka şerhi olan *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi* dikkatimi çekmişti. *Makâmât* ve Türk edebiyatında bu eserin yeri ile ilgili yaptığım ön araştırmanın sonucunda klasik Türk edebiyatı alanında bu eser ve bu eserin tercüme ve şerhleri üzerine herhangi bir akademik çalışmanın yapılmadığını gördüm. Henüz yüksek lisans tez çalışmamı tamamlamamışken bu eseri doktora tezi olarak çalışmaya karar verdim.

Çalışma, klasik şerh edebiyatı hakkında kısaca bilgi verilen "Giriş"i takiben Harîrî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilen bölümle başlar. Eserlerinden hareketle Harîrî'nin Arap edebiyatından çok Arap dilinde yetkin olduğu söylenebilir. Türk edebiyatında *Makâmât-ı Harîrî* başlığını taşıyan bölümde *Makâmât-ı Harîrî* nin Türkçe tercüme ve şerhleri kısaca tanıtılmıştır. Klasik şerh yöntemiyle kaleme alınan bu tercüme ve şerhlerin birkaçı üzerine akademik çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu bölümde Harîrî ve *Makâmât*'ın Türk edebiyatındaki yeri ve algısı; divânlar, mesnevîler, lügatler, tezkireler, tercüme ve şerhler, belâgat ve ıstılâhât kitapları, romanlar, arşiv belgelerinden hareketle ele alınmıştır. Şair ve yazarların şairlik ve münşilik kabiliyetlerini Harîrî, şiir ve inşâlarını *Makâmât* ile mukayese ettikleri, âlimlerin eserlerinde Harîrî'yi takdir edip *Makâmât*'ı kaynak kitap olarak kullandıkları, Osmanlı devletinin *Makâmât*'ı kendi edebiyatının bir eseri olarak görüp bu eseri Türkçeye veya İngilizceye çevireni ödüllendirdiği söylenebilir.

Bir şerh, şârihinden ayrı düşünölemeyeceğinden çalışmada Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında da bilgi verilmiştir. Fakat kaynaklarda bulunan çok az ve birbirini tekrar eden bilgiler, şârihi şerhinden tanımaya bizi mecbur etmiştir. *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi*'nin incelendiği bölümde; metinde yer alan göndermeler, nüsha

farıkları, yerel söyleyişler, iktibaslar, dil bilgisi terimleri; şahsiyetler ve bunlar etrafında anlatılan kıssa ve menkıbeler, yer adları, sosyal hayat ile ilgili unsurlardan yola çıkılarak şârihin şerh yöntemi ortaya konulmuştur. Şârihin yaşadığı coğrafyaya, 19. yüzyılda kullanılan söz varlığına ve Arap kültürüne ilişkin bilgilerin verildiği bu bölüm oldukça ilgi çekicidir. Akabinde nüsha tavsifi, metinde dikkat çeken imla özellikleri ve metnin kuruluşunda izlenen yöntemi takiben *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhî*'nin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Çalışmanın son bölümü, *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhî*'nin sözlük ve dizini hakkındadır. *Makâmât* sözlüğü de diyebileceğimiz bu sözlük, 19. yüzyıldaki söz varlığı hakkında çok şey söylemektedir. *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhî*'nde hakkında bilgi verilen eser, yer ve şahıs adlarının koyu olarak belirtildiği bir özel adlar dizini de oluşturulmuştur. Bu şekilde bir sözlük ve dizin hazırlamanın eseri sağlıklı bir şekilde tahlil edebilmek adına gerekli olduğu düşünülmüştür.

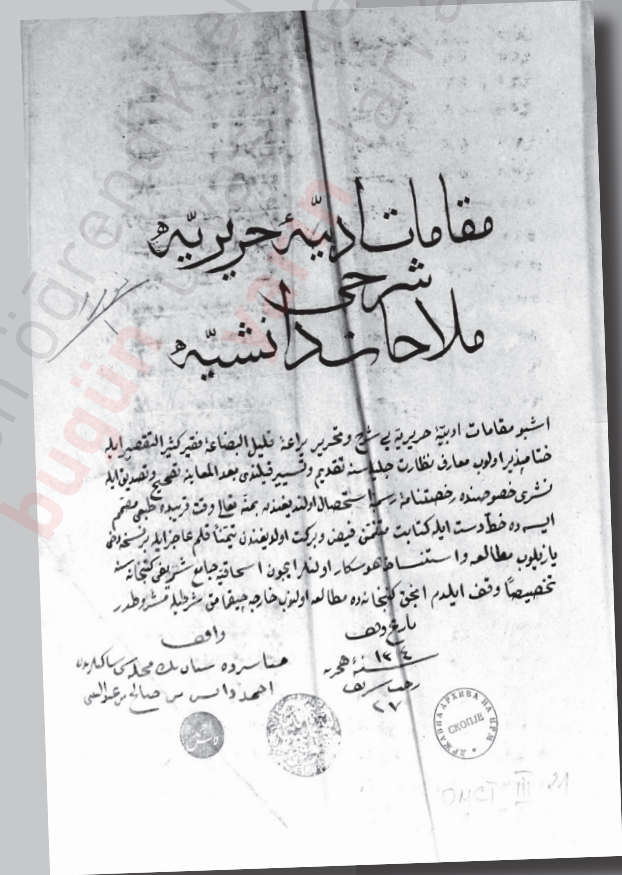
Harîrî ve *Makâmât*'ının Türk edebiyatındaki yeri ve algısı ile Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhî*'ni ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın bazı eksik yönleri bulunmaktadır. *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhî*'nin hacim olarak büyüklüğü, sürekli kaynak metin ile karşılaştırılarak okunması ve akabinde sözlüğünün yapılması çalışmanın metin ağırlıklı olmasını mecbur kılmıştır. Hacim olarak bu kadar büyük bir metnin ortaya konmasından sonra alanın akademik literatürü çerçevesinde karşılıklı çözümlenmeler ve yorumlar içeren bir inceleme yapılması mümkün olmamıştır. *Makâmât*'ın tercüme ve şerhleri ile ilgili ilk defa kapsamlı bilgi verilen bu çalışma, Harîrî'nin Türk edebiyatındaki yeri hakkında bir perspektif sunmak niyetindedir.

Kendisini tanıdığım andan itibaren akademik anlamda zihnimi açan ve bakış açımı değiştiren, çalışmanın başlangıcından sonuçlanmasına kadar çok dolu olan takvimine rağmen bana vakit ayıran, çok uzun olan şerh metni üzerine çalışırken sabır ve özveriyle sorularıma cevap veren, yardım ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre Özyıldırım'a ve yine çalışma boyunca yakın ilgi gösteren ve önemli tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Müjgan Çakır ve Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sona'ya teşekkür ederim. Çalışmada edinemediğim bazı nüshaların temini hususundaki ilgisi, Concordance ve Metin Bankası'ndan faydalanmam konusundaki yardımından ötürü Prof. Dr. Ahmet Atillâ Şentürk'e, Mısır Milli Kütüphanesi'ndeki nüshaların temini için Hacer al-Sayed'e, Arapça hadîs-i şerîf ve darb-ı mesellerin yazımında bilgisinden istifade ettiğim Prof. Dr. Sadık Yazar'a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca her zaman yanımda olan ve desteklerini hissettiren güzel aileme ve her konuda fikrine danıştığım, yazdıklarımın ilk okuyucusu kıymetli eşim Enes Kurt'a sabır ve anlayışından ötürü şükranlarımı sunuyorum.

Seda KURT
İstanbul, 2021

Makâmât-ı Harîrî Şerhi

Maḳāmāt-ı Edebiyye-i Harīriyye Şerḫi
Melāḫāt-i Dānişkiye

(1) İşbu *Maḳāmāt-ı Edebiyye-i Harīriyye*'yi şerḫ ve taḫrīr yerā 'a-i ḳalīlū'l-biḏā 'a-i faḳīr-i keşīrū't-taḳşīr ile (2) ḫitām-pezīr olup Ma'ārif Neẓāret-i Celīlesi'ne taḳdīm ve tesyīr kılındı. Ba'de'l-mu'āyene taşḫīḫ ve taşḏīḳ ile (3) neşri ḫuşūşunda ruḫşat-nāme-i resmiyye istiḫşāl olunduğundan bi-mennihi Te'ālā vaḳt-i ḳarībde ṭab'ı muşammem (4) ise de ḫaṭṭ-ı dest ile kitābet müteẓammın-i feyz ü bereket olduğundan teyemmünen ḳalem-i 'āciz ile bir nüşḫa daḫi (5) yazılıp müṭāla'a ve istinsāḫa heveskār olanlar için İşḫākiye Cāmi' Şerīfi Kütüb-ḫānesi'ne (6) taḫşīşen vaḳf eyledim ancak kütüb-ḫānede müṭāla'a olunup ḫārice çıkmamak şartıyla meşrūtdur.

Tārīḫ-i Vaḳf
27 Receb-i Şerif
Sene-i Hicriyye 1314¹

Vāḳıf
Manastır'da Sinān Bey mahallesi sakinlerinden
Aḫmed Dāniş bin Şālih bin 'Abdū'n-nebī

[1] Muḳaddime

Ḥamd-ı bī-ḫadd ü ḳıyās ve hezār şükr ü sipās ol Ḥālīḳ-ı 'uḳul u ḫavās (2) ve Bārī-i cinn ü ünās olan Ḥaḳ celle ve 'alāya eḫaḳdır ki 'ilm ü edebi sa'ādet-i (3) dāreyniñ sebebi ḳıldı ve şalāt ü selām ol meḫḫār-ı enām vesīle-i āferīniş-i (4) eşyā ve zerī'a-i ḫilḳat-i dūnyā şadr-ı şuffe-i şafā ḫāzret-i Muḫammed Muştāfā'ya (5) elyāḳdır ki debistān-ı ḫikmetde nūr-ı terbiyye-i *eddebenī rabbī fe-aḫsene edebi*² māşadaḳını (6) iḳtibāsa mazḫar ve peygamber-i server oldı (7) ve dūrūd-ı nā-ma'dūd ve şenā-yı bī-ḫudūd āl-i bā-şafā ve aşḫāb-ı feyz-intimāya sezādır (8) ki; fātiḫa-i kitāb-ı nübüvvetle muşāḫabet ve ḫātıme-i muşḫaf-ı risālete muḳārenetle her biri (9) menba'-ı belāğat ve mecma'-ı feşāḫat olup āḏāb-ı aḫḳām-ı şer'iat-i nebeviyye ile mü'eddeb (10) cemilū'l-ḫaşeb ve celilū'n-nisebdır (11) ve eşniyye-i bī-gāye ve ed'iyye-i bilā-nihāye ḫalīfe-i a'zam ve şehriyār-ı mu'azzam (12) rāfi'-i livā-i 'adālet ḳāmi'-i 'urūḳ-ı ḳalālet muṭaḫḫar-ı Haremeyn-i muḫteremeyn ve sultān-ı berreyn (13) ve ḫaḳān-ı baḫreyn a'del-i mülūk-ı sülāle-i celīle-i 'Osmāniyān es-sultān ibnū's-sultānū's- (14) sultānū'l-gāzi 'Abdū'l-ḫamid-i şānī ḫan ḫāzretlerine revādır ki 'ulūm-ı Arabiyye (15) ve fūnūn-ı edebiyeyi teraḳḳī ve tezyīd ētdirmekde olan teşvīḳāt-ı celīle ve terḡībāt-ı (16) cemīleleri sāyesinde erbāb-ı te'lif ve aşḫāb-ı taşnīf şū 'aşr-ı ma'rifet-ḫaşrdā (17) nice kitāb-ı müşḳin-niḳāb meydān-ı intişāra vaz' ile kütüb-ḫāne-i milliyyemizi tezyīn ve teşvīf (18) eylemişdir ve üdeba-i müteḳaddimīniñ āsār-ı le'ālī-nişārından olan ḫulefā-i 'Abbāsiyye'den (19) Mustazḫir Billāh'ın zamānında ketm-i 'ademden bezm-i vücūda pā-nihāde-i şühūd olup (20) 'aşrınıñ ferīd ü ekmeli ve meziyyāt-ı fitriyye-i beşeriyyede aḳrānınıñ vahīd ü efdali (21) Ebū Muḫammed Ḳāsim Harīrī'niñ āfāḳ-gīr-i iştiḫār ü i'tibār ve müsellem-i şıḡār u kibār olan (22) *Maḳāmāt-ı Edebiyye*-nām kitāb-ı müsteṭābına zebān-ı 'azbū'l-beyān-ı 'Osmānī ile şerḫ [2] olmak üzere bir nüşḫa-i müffide terḫibine iḳdām-ı tām ve sa'y ü ihtimām olundu. Ol şāhid-i (2) tāzī-ḫurām-ı nāzik-endāmıñ rumūz ü mezāyā ve nikāt-ı dil-ārāsı ḫicāb-ı cemāl ve niḳāb-ı kemāl (3) taḫtında mestūr ü nihān olduğundan benān-ı lisān-ı Türkiyye ile ref' ü izāle egerḫi (4) rāḳimū'l-ḫurūf-ı 'ac-z-me'lūf-ı ḳalīlū'l-biḏā'a vü 'adīmū'l-istiṭā'a olduğundan (5) ḫuşūş-ı mezkūr için nā-ḳābil idüğü müstaḡnī-i irād-ı delā'il ise de ol cevher-i (6) beyzā-yı ma'ānī ve gevher-i yektā-yı bī-müdānīniñ şerḫ ü izāḫına tevḫīḳāt-ı şamedāniyyeye (7) istinād ve te'yīdāt-ı ferdāniyyeye i'timāden besmele-keş-i ibtidār ile ibtidā (8) ve bi-mennihi Te'ālā resīde-i intihā oldı.

¹ H. 27 Recep 1314/M. 1 Ocak 1897. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> [01.06.2021]

² beni Rabbim terbiye etti, terbiyemi güzelleştirdi. İsmail bin Muhammed el-Aclūnī, *Keşfü'l-Hafā ve Müzīlū'l-İlbās*, c. 1, (Beirut: Dārü İhyā'ü't-Türāsī'l-Arabī, 1351), 70.

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

Hâzret-i husrev ü haşan-ı ‘amîmü’l-ihsân
 Dâver-i mülk ü milel yâver-i ehl-i îmân
 Nâ‘ib-i fâhr-ı ümem şâhib-i şemşîr ü kalem
 Hâmî-i dîn-i mübîn mâhî-i zulm u tuğyân
 Âyet-i ‘adline nisbetle felek bir noқта
 Râyet-i fazlına diğkatle melekler hayrân
 Külçe-i ‘izzetine kân-ı cihân bir pâre
 Lücce-i şevketine kaçre bihâr-ı ekvân
 Dânişâ reh-beri tevfiğ-i İlahî olsun
 Devr ede vefk-i murâdınca sipih-r-i gerdân

(15) Evrâd-ı dehân-ı şadâkat-mu ‘tâdim olan şevket-me‘âb hâlîfe-i resülü’l-Vahhâb (16) şehriyâr-ı ‘âlî-cenâb efendimiz hâzretlerinin da‘vât-ı hayr-âyât-ı şehinşâhîleri (17) bi’t-tekrâr taqdîm-i icâbetgâh-ı hâzret-i Perverdgâr kılındı. İlahî teheyüç-i bahr-ı elâf-ı (18) nâ-mütenâhî ile dürüd-ı ihlâş-nümüdümü maqbûl-ı dergâh-ı ‘izzet ve makrûn-ı bârgâh-ı kudret kıl, âmîn. (19) Şerh-i mezburda zabt u rabtî lâzım gelen kavâ‘id-i ‘Arabîyyeyi naql u taḥkîk ve fevâ‘id-i (20) bedî‘iyyeyi hâl ü tevfiğ zımınında hulâsa-i ma‘ânî sebt ü iyân ve müfredâtının (21) lügât ü i‘râbî yegân yegân baş u beyân olunduktan sonra nice nice tetimmât-ı (22) işârât ve hikâyât-ı vâzihü’l-âyât derc ü ilâve edilüp ‘umumun nazar-ı kabûl (23) ü i‘tibârını celb için tekellüfât-ı münşiyânenen sâde ve itnâb-ı muhlî ve icâz-ı (24) mümilden âzâde olmak üzere talebe-i ‘ulûm ve ketebe-i ma‘ârif-rüsûma isti‘dâda muḳâbil [3] istifâde kâbil olur şürette lisân-ı ‘aşr u zamâna muvâfiğ lügât u ta‘bîrât isti‘mâlîne (2) şarf-ı yârâ-yı iktidâr kılındı. Ümîd iderim ki mazhar-ı hüsn-i kabûl olur. Ancak (3) *evvelü’n-nâs evvelü’n-nâsî* mazmûnunca nisyân u gâflet veyâhüd ‘adem-i idrâk (4) u dirâyet cihetiyle vuḳû‘ bulan gâlaṭ u ḥaṭâanın taḫḫîl ü işlâhını (5) aşhâb-ı fazîletin nazar-ı mürüvvet ve kalem-i himmetlerine havâle etdim. Ve nüşâ-i meşrûḥadan (6) müstefîd olan zevâttıñ luṭf u kerem ve cüd u himemlerinden me‘mûl (7) ü müstercâdir ki eyyâm-ı hayâtında nâm-ı kemterânemi hayr du‘â ile yâd ve hengâm-ı vefâtında (8) fâtiḫa ihdâ ile dil-şâd ve mesrûrî’l-fu‘âd eder (9) ve *minhü’t-tevfiğ ilâ-sivâ’i’t-tarîğ*.²

Dîbâce

Bismî’l-lahi’r-raḥmani’r-raḥîm

اللَّهُمَّ إِنَّا نَحْمَدُكَ عَلَى مَا عَلَّمْتَنَا مِنَ النَّبِيَّانِ وَمَا نَحْمَدُكَ عَلَى مَا أَسْبَغْتَ مِنَ الْعَطَاءِ وَأَسْبَلْتُكَ مِنَ الْعَطَاءِ

Allâhümme innâ naḥmedüke ‘alâ-mâ ‘allemte mine’l-beyâni ve el-hemte mine’t-tibyâni ke-mâ-naḥmedüke ‘alâ-mâ-esbağte mine’l-‘aṭâ’i ve esbelte mine’l-ğitâ’i

(14) harf-i nidânî ism-i celâl-ı zât ve müstecmî‘-i cemî‘-i şıfât-ı Hâlık-ı kâ‘inâtdır. ḡ müşeddede, (15) harf-i nidânîñ ḫalefidir: لنا biz, نَحْمَدُكَ saña şükr ü sipâs ve senâ-i cemîl (16) ederiz. علمت öğretdiñ. بيان zekâ ve fitnata muḳârin bir maḫşûd ve maḫlûbı (17) ifşâh ve izhâr eylemek ma‘nâsındır. المهمته bi-tarîğ-i’l-feyz kalbe ilkâ (18) ve telkîn eyledîñ. بیان vâzih ve âşikâr kılmak, beyân ile tibyânıñ beyninde fark (19) beyân lisânıñ tibyân kalbîñ ‘amelidir. اسبغت itmâm ve ikmâl eyledîñ. عطا (20) vèrmek. اسبلت aşığı şalıvirdiñ. عطا örtüye dèntür.

(21) **Maḫşûl-i ‘ibâre**: Yâ Allâh maḫşûdî ifşâh eylemegi ta‘lîm ve ma‘nâyî âşikâr etmegi tenbîh (22) ve tefhîm buyurmanız üzerine biz saña şükr ü sipâs ederiz. Niteki vèrmegi itmâm (23) ve ikmâl kıldığın ve ‘uyubumuz üzerine örtüye aşığı şalıvèrüp setr eyledigin (24) üzerine saña senâ-i cemîl eyleriz.

1 ilk İnsan ilk unuttur. Bkz. Rababa, **agt**, 341.

2 doğru yol üzerinde yardım O’ndandır.

[4] وَ نَعُوذُكَ مِنْ شِرَّةِ اللَّسَنِ وَ فَضُولِ الْهَذْرِ كَمَا نَعُوذُكَ مِنْ مَعْرَةِ الْكَلْبِ وَ فَضُوحِ الْخَصْرِ

Ve ne ‘üzubike min-şirreti’l-leseni ve fużülü’l-hezeri ke-mâ-ne ‘üzubike min-me ‘arreti’l-lekeni ve fużūhi’l-ḫaşar

(3) ilticâ ederiz ve şıgımuruz. بك saña. شرة ḫiddet, لسن faşîḫ olmak, (4) فضول fazlun cem‘i zâ‘id, هنر bî-hüde ve bî-mâ‘nâ çok söze dèntür. معرة (5) ‘ayb ve ‘âr lisânda ‘ucme olmak ki Türkîde peltek ta‘bîr olunur. (6) فضوح rüsvâyılığ, خصر kelâmıdan ‘aciz.

(7) **Maḫşûl-i ‘ibâre**: Daḫi faşîḫ olmak şiddetinden ve bâṭıl ve bî-hüde kelâmıların zevâ‘id (8) ve kesretinden saña ilticâ ederiz niteki pelteklik ‘ayb ve ‘ârından ve kelâmıdan ‘aciz (9) olmak rüsvâyılığından saña şıgınuruz.

وَ نَسْتَكْفِي بِكَ الْإِفْتِتَانَ بِاطْرَاءِ الْمَادِحِ وَ اِعْضَاءِ الْمَسَامِجِ كَمَا نَسْتَكْفِي بِكَ الْاِئْتِصَابَ لِزُرَّاءِ الْقَادِحِ وَ هَتَاكِ الْفَاضِحِ

Ve nestekfi bike’l-iftitâni bi-ıtrâ’i’l-mâdihi ve igzâ’i’l-müsâmihi ke-mâ-nestekfi bike’l-intişabe li-izrâ’i’l-kâdihi ve hetki’l-fâzihi

(12) ناستكفي kifâyet ve müstağni eylemek taleb ederiz. افتتان fitneye uğramak, (13) اطراء medḫ ve sitâyişde mübâlağa ve ifrâṭ eylemek, مادح sitâyiş edici (14) ve ögücü, اعضاء göz kapaklarını kıpmak ve bir nesne ḫaḫḫında ebsem olmak ve bir şey‘i (15) görmemezden gelmek, مسامح cüd ve kerem kılıcı ve bir ḫuşûşda ‘unf ve şiddet (16) ve şü‘bet eylemeyüp rıfğ ve sühûletle mu‘âmele edici, انتصاب bir nesne (17) yüksek kaldırılmak ve dikilüp turmak, زراء ta‘yib ve taḫkîr ve taḫşîr (18) eylemek, قاذق irza veyâ nesebe daḫl u ta‘n edici, هتك perde maḫlûlesi (19) nesneyi yerinden çeküp kaç eylemek ve yırtmak, فاضح mestür olan ‘uyübü (20) ifşâ ile rüsvây edici. (21) **Maḫşûl-i ‘ibâre**: Ve civân-merd ve müsâ‘idüñ ḫuşûrumuzdan igmâzü’l-‘ayn ile ve sitâyiş (22) edicinin medḫde ifrâṭ ve mübâlagasıyla fitneye uğramakdan yâ Rab senden (23) kifâyet ve istîğnâ ve gayra ihtiyâcsız eylemek taleb ederiz. Niteki ‘ırz ve nesebe (24) daḫl u ta‘n edicinin ta‘yib ve taḫkîri ve ‘uyüb-ı mestüreyi ifşâ ile rüsvây (25) kılıcının perde-i nâmısu kaç ve şaḫḫ etmesi için dikilüp turmakdan senden [5] kifâyet ve yetişdirmek isteriz.

وَ نَسْتَعْفِرُكَ مِنْ سَوْقِ الشَّهَوَاتِ إِلَى سَوْقِ الشَّبَهَاتِ كَمَا نَسْتَعْفِرُكَ مِنْ نَقْلِ الْخَطَاوَاتِ إِلَى خَطِطِ الْخَطِيئَاتِ

Ve nestagfiruke min-sevki’s-şehavâti ilâ-sûki’s-şübehâti ke-mâ-nestagfiruke min-naqli’l-ḫuṭuvâti ilâ-ḫuṭaṭi’l-ḫaṭi’âti

(4) نستعفرك senden mağfîret taleb ederiz. سوق dâbbeyi ardından sürmek, (5) شهوات şehvetiñ cem‘i arzû-yı nefsanîyye, سوق çârsü ve pazara dèntür. (6) شبهات şübheniñ cem‘i müşkil ve mültebis nesneye dèntür. نقل bir âḫer (7) yere göçürmek, خطوات ḫaṭvenîñ cem‘i adım, خطط ḫıṭtanıñ cem‘i (8) sınır çekilen ve ḫudûd vâz’ olunan arz ma‘nâsındır. خطيئات (9) ḫaṭi’eniñ cem‘i zenb ve günâh.

(10) **Maḫşûl-i ‘ibâre**: Mültebis ve müşkil nesneleriñ çârsüsuna arzû-yı nefsanîyyeniñ (11) sürme-sinden yâ Rab senden mağfîret taleb ederiz. Niteki zünüb ve ḫaṭâyâ (12) arzâ-i maḫdûdesine adımları naql etmeden senden mağfîret isteriz.

وَ نَسْتَوْهَبُ مِنْكَ تَوْفِيقًا قَائِدًا إِلَى الرُّشْدِ وَقَلْبًا مُتَقَلِّبًا مَعَ الْحَقِّ وَلِسَانًا مُتَكَلِّمًا بِالصِّدْقِ وَنُطْقًا مُؤَيَّدًا بِالْحُجَّةِ وَاصَابَةً دَائِمَةً عَنِ الزَّيْغِ وَ عَزِيمَةً قَاهِرَةً عَنِ هَوَى النَّفْسِ وَ بَصِيرَةً نُنْذِرُكَ بِهَا عِرْفَانَ الْقَدْرِ

Ve nestevhibu minke tevfiğkan kâ‘iden ile’r-rüşd ve ḫalben müteḫalliben ma‘a’l-ḫaḫḫi ve lisânen müteḫalliyen bi’s-şıdḫi ve nuṭṭkan mü‘eyyeden bi’l-ḫucceci ve işâbeten zâ‘idetan ‘ani’z-zeyğ ve ‘azîmeten ḫâhîraten ‘an heve’n-nefs ve başîreten nüdrükü bihâ ‘irfâne’l-ḫadri

(15) رشد doğru yol bulup sülük eylemek, متقلب dönenci ve çevrilici, مع الحق Haḫ ile berâber, متحلي tezeyyün edici, (18) صدق doğruluk, نطق söz söylemek, مؤيد kuvvetlenmiş, حجت (19) delil ve

bürhān, اصابت geregi gibi bir nesnenin tođruluđına varup eřiřmek, (20) دانه def ve tardı edici, meyl eylemek, عزيمة kařd, هوى arzū, (21) نفس cāna dēnūr rūh ma'nāsına, بصيرة 'aķidetū'l-ķalb ve fiṭnat ve firāset (22) ma'nāsınadır ki; ķalb gözi gūřade olmakla diķkat-i nazār edüp bir emriñ zāhir (23) ve bātınını idrāk eder olmakdan 'ibāretidir. ندرک luḥūk ederiz ve yetiřürüz. (24) عرفان 'ilm ve bilmek, قدر miķdār ve meblađ ve tāb ü tākāt ma'nālarıdır.

(25) **Maḥşül-i 'ibāre:** Tođrı yol bulup sülük eylemege sevķ edici tevfiķ ve Ḥaķ ile [6] berāber dönüp çevrilici ķalb ve tođruluk ile tezeyyün edici lisān ve delīl ü bürhān (2) ile kuvvetlenici kelām ve bātıla meylden def ve tardı edici iřābet ve nefsiñ arzūsını (3) ķahr edici kařd ve miķdārı bilmeye luḥūk edelim. Fıṭnat ve firāset bađıřlamak (4) yā Rab senden taleb ederiz.

وَأَنْ تُسَعِدَنَا بِالْهَدَايَةِ إِلَى الدَّرَجَاتِ وَتُعْضِدَنَا بِالْإِعَانَةِ عَلَى الْإِبَانَةِ وَتَعْصِمَنَا مِنَ الْغَوَايَةِ فِي الرُّوَايَةِ وَتَصْرِفَنَا عَنِ السَّفَاهَةِ فِي الْفُكَاهَةِ

Ve en tū's 'idenā bi'l-hidāyeti ile'd-dirāyeti ve ta 'zūdenā bi'l-i 'āneti 'ale'l-ibāneti ve ta 'şimenā mine'l-gavāyeti fi'r-rivāyeti ve taşrifena 'ani's-sefāhati fi'l-fūkāheti

تعصّد sa'ādetli kılarırsın ve meded ve i'ānet eylersin. هدايه irşād, درايه (8) 'ilm ü ma'rifet, تعصّد kavī kılarırsın. اعانه yardım etmek, ابانه vāziḥ (9) ve 'ayān kılmak, تعصم men' edersin. غوايه fesād ve dālālet, روايه ḥaber (10) ve kelām naķl etmek, تصرف çevirirsin ve döndürürsin. سفاهه cehl (11) ve nā-dānī ve 'aķl u idrākden bī-behre olmak, ميزاھ ve laṭīfe ve ḥoř-āyende kelām. (12) **Maḥşül-i 'ibāre:** Ve 'ilm ü ma'rifete irşād ile bizi sa'ādetli kılmayıñı ve ma'nāyı vāziḥ (13) ve 'ayān etmek üzere yardım eylemek ile bizi kavī etmenizi ve ḥaber ve kelām naķlinde fesād (14) ve dālāletden bizi men' eylemenizi ve mizāḥ ve laṭīfede cehl ve nā-dāniden bizi çevirmenizi (15) yā Rab senden bağışlamak taleb ederiz.

حَتَّى نَأْمَنَ حَصَائِدَ الْأَلْسِنَةِ وَنُكْفَى غَوَائِلَ الزُّخْرُفَةِ فَلَانَرِدَ مَوْرِدَ مَائِمَةٍ وَلَا نَقِفَ مَوْقِفَ مَنْدَمَةٍ وَلَا نَزْهَقَ بِنَبِيْعَةٍ وَلَا مَعْتَبَةَ وَلَا نَلْجَأَ إِلَى مَعْنَرَةٍ عَنِ بَادِرَةٍ

Ḥattā ne'mene ḥařā'ide'l-elsineti ve nūkfā gavā'ile'z-zahrefeti fe-lāneride mevride me'semetin ve lā-naķife mevķife mendemetin ve lā-nurhaķa bi-tebi'atin ve lā-ma'tebetin ve lā-nulce'e ilā-ma'ziretin 'an-bādiretin

(18) emīn oluruz. حاصد ḥařideniñ cem'i biçilmiř ekine dēnūr. السنه (19) lisāniñ cem'i dil ki Fārsīde zebān dērler, Ḥarīrī merḥūm lisānı ekin biçdikleri (20) oraķ āletine ve kelāmı bichen ekine teşbih etdi. نكفى men' olunuruz. (21) غوائل gā'ileniñ cem'i āfet ve dāhiyeye dēnūr. زخرفه kelāmı kizb (22) ve temvīhāt ile yaldızlamakdan ḥāşıl olan ḥüsn ve revnaķ ve zīnet ve leṭāfete (23) dēnūr. لانرد kařd etmeyiz. مورد mevzi', fi'l-aşl řu içilen maḥalle dēnūr. مائمه günāḥ, لانرهق ayakda tırmayız. موقف ayakda tırlıcaķ maķām, (24) مندمه nedāmet ve peşimānlık, لانتهم ve mu'ayyeb olunmayız ve teklīf [7] kılinmayız. تبعه zulm ve ḥaṭī'a, معتبه tevbiḥ ve serzeniş eylemek, لانتهم muḥtāc olmayız. (2) معنره i'tizār, بادره bir kimseden gażab ḥālinde ḥiddetden nāşī sebķ ve şudūr (3) eden ḥaṭā ve hefve ve saķtaya iṭlāķ olunur.

(4) **Maḥşül-i 'ibāre:** Ḥattā lisānlarıñ biçdikleri ekinlerden emīn olalım ve tezyin-i bātıl dāhiyesinden (5) men' olunalım. Bu şürette günāḥ mevzi'ine gelmeyelim ve peşimānlık maķāmında tırmayalım ve zulm (6) ve ḥaṭī'at ve tevbiḥ ve melāmet ile müttehem ve mu'ayyeb ve bir ḥaṭā ve saķtadan i'tizāra muḥtāc olmayalım.

اللَّهُمَّ فَحَقِّقْ لَنَا هَذِهِ الْمُنْبِيَةَ وَأَبْلِنَا هَذِهِ الْبُغْيَةَ وَلَا تُضْجِنَا عَنْ ظِلِّكَ السَّابِغِ وَلَا تَجْعَلْنَا مُضْغَةً لِلْمَاضِغِ فَقَدْ مَدَدْنَا إِلَيْكَ يَدَ الْمَسْئَلَةِ وَبَخَعْنَا بِالْإِسْتِكْنَةِ لَكَ وَالْمَسْكَنَةِ

Allāhümme fe-ḥaķķıķ lenā ḥazihi'l-münyete ve anilnā ḥazihi'l-buğyete ve lā-tużḥinā 'anzillike's-sābiği ve lā-tec'alnā mużğaten li'l-māziği fe-ķad-medednā ileyke yede'l-mes'eleti ve baḥā'nā bi'l-istikāneti leke ve'l-meskeneti

SÖZLÜK-DİZİN

1. Sözlüğün Oluşturulmasında İzlenen Yol

Dāniş Ahmed Efendi'nin şerhinde her kelimenin manasını açıklaması, kelimelere metin içindeki durumuna göre anlam vermesi ve yaptığı izahlarla kelimeler etrafında gelişen söz varluğına da ışık tutması bakımından metnin sözlüğünü yapma ihtiyacı doğmuştur. Bu sözlük, hem 12. yüzyılda kaleme alınmiş *Makāmāt*'ın hem de 19. yüzyılda yazılan şerhin sözlüğü olmak bakımından çalışma içinde ayrı bir öneme sahiptir.

Yapılan sözlük çalışması, isim ve isim soylu kelimeleri kapsamaktadır. Özel isimlere özel adlar dizininde yer verildiğinden bu isimler, sözlüğe dahil edilmedi. Zarf, zamir, harf ve edatlar ile çekimli fiiller de sözlüğün kapsamının dışında bırakıldı. Çalışmanın bütününde olduğu gibi sözlükte de şerh metnine işaret eden yerler, "Makāme Sayısı: Sayfa Sayısı/Satır Sayısı" şeklinde gösterildi. Sayfa sayısı olarak çalışmanın değil, şerh metninin sayfa sayıları dikkate alındı.

Yapılan sözlük çalışmasında mana ön plana alındı. Bir kelimenin farklı anlamları 1, 2, 3 şeklinde numaralandırıldı; aynı anlamlar, aynı numara içinde verildi. Aynı numara içinde yer alıp ifadede farklılıkları bulunanlar, başına * işareti konularak belirtildi. Örneğin آثار [āřār] kelimesinin farklı anlamlarından olan "eşeriñ cem'i ḥadıř (19:326/23-24), (46:813/24)" farklı numarada verildi; bu açıklama ile aynı anlamda olan "eḥādiř (50:896/1)" ifadesi * işareti konularak gösterildi.

Aynı anlamda olup açıklaması birbiri içine kısmen veya tamamen alan ifadelerden biri diğerine dahil edildi. Örneğin آثار [āřār] kelimesinin "iřriñ cem'i iz ve pey (46:823/23)" ve "iřriñ cem'i pey ve iz (49:884/14)" tanımları, ifade olarak birbirini içine aldığından tek anlam olarak değerlendirildi ve aynı numara içinde verildi ve * işareti ile gösterilmedi. Aynı şekilde ارتحال [irṭihāl] kelimesinin aynı madde içinde yer alan "intiķāl ve göçmek (19:328/2), (50:912/5)" ve "intiķāl (1:25/18), (26:440/2-3), (49:868/16)" tanımlarından ilki, ikincisini içine aldığından ona dahil edildi ve * işareti ile gösterilmedi. Bu iki durum dışında, aynı numara içinde aynı anlamı farklı şekilde ifade eden bütün tanımlar * işareti ile gösterildi.

2. Metnin Sözlüğü

ا

اَبَق [abık]: kaçıcı (3:64/10)

اَثَر [aşar]: 1. kadem eserleri (16:272/22) *işrin cem'i iz ve pey (46:823/23), (49:884/14) 2. eşerin cem'i hadîs (19:326/23-24), (46:813/24) *ehâdis (50:896/1) 3. ahbâr (34:596/18)

اَثَر [aşer]: efdal (1:28/18)

اَجَل [acil]: ba'îd (16:276/5)

اَلْحَبْز [ahbiz]: alıcı (45:793/1)

اَخْر [aher]: gayr (3:61/20), (16:267/8), (29:490/13)

اَخْر [ahir]: son (50:913/20)

اَخْرَه [ahire]: 'ukbâ (48:855/4)

اَخْرِين [ahereyn]: âherin teşniyesi gayr ma'nâsınadır (M:14/10-11) *iki gayri (2:48/22)

اَخْرِين [ahirin]: gayrılar (13:228/9)

اَدَاب [adâb]: edebî cem'i zarâfet ve halk ile lutf-i mu'amele ve hüsn-i münâveleden ibâretidir 'ilm ve şî're dahî edeb dâirler (2:39/9-10), (26:425/18-19) *edebî cem'i, cemî' envâ'-ı haftâdan mâ-bihî'l-ihtirâz olan nesneyi bilmenden ibâretidir ve ba'zî-a'lâm ahlâk-ı hasene-i zâhire ile tefsîr etmişdir (42:718/20-22) *edebî cem'i zarâfet ve uşluluk ve nâs ile kavlen ve fi'len lutf-i mu'amele ve hüsn-i münâvele eylemekden ibâretidir (49:884/12-13)

اَدَب [adib]: ziyâfet şâhibi (18:316/16)

اَذَان [azân]: üznüñ cem'i kulak (26:440/20)

اَذْن [azın]: izn ve destür verici (19:324/3-4)

اَرَاء [arâ]: re'yin cem'i fikir ve tedbîr (6:112/3), (24:400/12)

اَس [as]: 1. tabih, cem'i usât gelür (3:57/2) 2. reyhan ve feslegen (12:208/12)

اَسَاد [asâd]: esedin cem'i arslan (28:463/15)

اَسَى [asî]: tabîb (15:249/7)

اَصَار [aşar]: işrin cem'i haml-i şakîl ki zenb-i 'azîm murâddır (28:464/5)

اَفْت [afet]: âfetin cem'i biliye ve mazarrat (12:201/24), (16:276/23) *âfetin cem'i istişâl vechiyle helak olmak (49:880/6)

اَفْق [afık]: nevâhî-i arz ve etrâf (2:41/11-12), (3:57/25), (5:94/25), (29:471/11)

اَفْت [afet]: dâ' ve belâ' (17:284/12)

اَكَم [akam]: ekmenin cem'i tepe (31:514/24)

اَكِل [akil]: yiyici (5:86/9)

اَل [al]: 1. ehl ve 'iyâl (M:8/16), (42:711/21) *karîb ve ehl-i beyt (7:124/12) *ehl ve ekârib (11:183/24) *ehl ve evlâd (16:272/11) *al-i resûl (28:461/2), (29:483/24) *ehl ve karâbet (28:462/5) 2. serâb ki güneşin harâretinden nişf-i nehârda şu gibi çölde görünür (29:483/25-484/1) 3. şaḥş (44:762/9)

اَلْآء [âlâ]: ni'metler (6:112/6), (12:204/19-20) *ni'am-ı vâsi'a-i keşîre (28:459/19)

اَلَات [âlât]: âletin cem'idir, 'aded ma'nâsına bu maḥâmada envâ'-ı 'ulûm-ı mezkûre maḥşûddur (2:39/18-19)

اَلْاَم [âlâm]: elemin cem'i maraz ve şakam (28:465/22)

اَلَّت [âlet]: edât (7:134/10)

اَلَم [âlem]: elem ve zahmet verici (8:137/16-17)

اَلْمَق [âmâk]: me'kûñ cem'i câmb-i 'ayn (19:326/21) *emkûñ cem'i gözün pıncârına dâir (43:731/25)

اَلْمَل [âmâl]: emelin cem'idir recâ ve ümîd (4:72/8), (6:111/19), (17:289/17), (28:463/16), (38:652/11) *emelin cem'i maḥşad ve ümîd (7:124/12) *emelin cem'i murâd ve maḥşud (30:501/16-17)

اَلْمُر [âmîr]: emr edici (3:59/15)

اَلْمَل [âmîl]: ümîd ve recâ edici (14:235/5), (46:804/11), (46:805/19), (46:809/23) *râci (13:218/8)

اَلْمَن [âmin]: emîn (22:362/22)

اَلْمَس [ânes]: ziyâde ünsiyet edici (1:29/1)

اَلْمَق [âmâk]: ziyâde güzel (10:178/13)

اَلْمِيَه [âniye]: inâ'ın cem'i kap ve zarf (18:315/15)

اَلْه [âh]: te'essüf ve taḥassür (28:465/24-25) *te'essüf ve teveccu' (49:883/24), (50:908/19)

اَلْأَى [ây]: âyetin cem'i (39:665/3)

اَلْيَت [âyât]: âyetin cem'i 'alâmet ve 'aceb ve cemâ'at ve 'ibret ma'nâlarıdır (M:12/12-13), (16:271/1) *âyetin cem'i 'alâmet ve nişân (M:15/5-6)

اَلْيَت [âyât]: 'alâmet (6:109/22), (50:889/24)

ا

اَب [eb]: 1. peder (9:152/25), (14:236/10), (15:250/2), (15:256/20), (32:556/3), (32:557/16), (34:600/24), (37:642/6), (37:647/5), (38:658/22), (43:750/8), (47:835/3) *baba (15:251/8) 2. şâhib (44:784/3)

اَبَا الْعَجَب [eba'l-aceb]: aceb babası (44:767/7)

اَبَا عَزْر [ebâ'özr]: bikri izâle edici zevc (9:164/4)

اَبَا عَمْرَه [ebâ'amre]: açlık künyesidir (19:328/5)

اَبَا مَرْيَم [ebâ meryem]: kâdînin mu'îmine ebâ meryem dâirler (9:166/17-18)

اَبَا [ibâ]: imtinâ' (6:118/17)

اَبْلَطِيل [ebâṭîl]: yâve ve herze ve bî-hüde sözler (50:915/1-2)

اَبَاد [ebâ'id]: ecnebî (32:555/6)

اَبَالَه [ibbâle]: huzme-i kebîre ya'nî otları bir yere cem' edüp bağladılar ki lisânımızda dümet ta'bir olunur lügat-i 'Arabda küçüğüne dîḡs ve büyüğüne ibbâle dâirler (7:127/23-24)

اَبَان [ibbân]: vâkt (23:386/10), (24:396/3)

اَبَانَت [ibbanet]: vâzîh ve 'ayân kılmak (M:6/8-9) *izhâr etmek (41:708/24)

اَبْتَدَار [ibtidâr]: sür'at ve şîtab eylemek etmek (41:709/7)

اَبْتَدَال [ibtizâl]: imtihân ve ihtikâr ve mübtezel olmak (47:847/25-848/1)

اَبْتَرَاز [ibtizâz]: tecrid ve izâle (27:446/21)

اَبْتَسَام [ibtisâm]: 1. inbilâc ve inkişâf (12:205/22) 2. te-bessüm (15:243/9) *âheste ve nâzikâne gülme (24:400/23), (42:717/15), (46:825/13)

اَبْتَعَا [ibtigâ']: taleb (24:406/15)

اَبْتَكَار [ibtikâr]: erkeñ (43:744/17-18)

اَبْتِنَا [ibtinâ']: binâ etmek (38:657/7)

اَبْتِيَا [ibtiyâ']: şatun almak (36:615/10)

اَبَد [ebed]: dâ'im (21:345/17), (38:658/1), (42:723/21-22), (43:737/2)

اَبَادَا [ebedâ']: dâ'imâ (34:602/18)

اَبْدَان [ebdân]: bedenin cem'i ten (27:449/16) *bedenin cem'i cism (31:515/24)

اَبْدَه [ebde]: bir dâhiyedir ki garâbetinden için zikri bâkî kalur (29:486/15-16)

اَبْدَى [ebedî]: bâkî ve dâ'im (26:439/6)

اَبْرَاج [ebrâc]: burcun cem'i menzil, menâzil-i qamer demektir (12:205/10-11)

اَبْرَار [ebrâr]: ahyâr (18:315/15)

اَبْرَار [ibrâr]: şâdik kılmak (18:301/8)

اَبْرَاز [ibrâz]: ihrâc ve çıkarmak (22:359/22)

اَبْرَام [ibrâm]: 1. ısrâr (18:311/14) 2. ıdâr ve teşkîl ya'nî şıkmaq ve ağırlık vermek (19:325/20) *ıdâr ve işkâl (30:504/21)

اَبْرَد [ebred]: ziyâde soḡuk (40:684/10)

اَبْرَز [ebrez]: ziyâde zâhir ve açık (40:684/8-9)

اَبْرَع [ebra']: ziyâde faşîh (22:357/16)

اَبْرَه [ibre]: 1. igne ve süzen (8:140/5), (8:140/21), (8:142/11), (8:144/10), (8:147/5) *igne ki hıyâret âletidir, Fârsîde süzen dâirler. (32:534/12-13) 2. 'azmü'l-mirfâk ya'nî bilek kemigi (32:534/16)

اَبْرِيْز [ibrîz]: zeheb-i hâlîs (15:246/18)

اَبْرِيْق [ibrîk]: 1. şarâb bardağı (32:551/14) 2. seyf ya'nî kılıç (32:551/20) 3. ma'rûf Türkîde dahî ibrik dâirler ki içine şu vaz' olunup yıkanurlar (36:629/15-6)

اَبْسَاس [ibsâs]: bes bes demek koyun ve keçi kısmını çağırarak esvâtdandır sūd şaḡacaḡları vâktde 'Arablar öyle ederler (44:783/18-20)

اَبْصَل [ebşar]: başanın cem'i göz (33:575/24), (50:892/12)

اَبْطَا [ibṭâ']: te'ehhür ve geç kalmak (11:188/17)

اَبْطَل [ebṭâl]: betâlin cem'i seçi' ve bahâdur (48:857/17)

اَبْعَاد [ib'ad]: uzak etmek (18:315/16)

اَبْعَاد [eb'ad]: ziyâde uzak (25:422/9)

اَبْكَار [ebkâr]: bikriñ cem'i er görmemiş kız ya'nî hiç kimsenin söylemediği kelîmât-i edebiyeden belîğ ve faşîh olan kelâmırlar ebkâr kızları gibi ki anları ricâlden kimse mess etmemişdir ş kızlar nice maḡbûl ve merḡûb iseler söylenmedik sözler dahî 'inde'l-bülegâ öyle kıymetlidir (16:266/1-3), (35:611/8-9) *bikriñ cem'i er görmekle iftizâz olunmamış demektir (23:375/15)

اَبْلَج [eblec]: 1. beyâz (7:128/17) 2. ziyâde parlak (24:396/6)

اَبْلَغ [eblaḡ]: ezyed (21:352/12)

اَبْلَه [ebleh]: ahmak ve keşîrî'l-ḡafle (45:799/8), (50:909/11)

اَبْن [ibn]: 1. oḡul (4:79/25), (5:95/15), (5:99/4), (10:170/1), (10:171/22), (15:256/20), (15:257/1), (19:330/10), (25:416/15), (27:449/9), (29:494/7), (32:568/6), (37:636/10), (37:649/3), (42:711/5), (43:741/21), (46:827/18), (47:832/10), (47:836/12), (49:868/14), (49:874/1) 2. şâhib ve tâlib (12:214/15)

اَبْنِ السَّرَى [ibnû's-sürâ]: gece yolcusı (46:820/8)

اَبْنِ اَم [ibni um]: ananın oḡlu ya'nî birâderim (21:356/11)

اَبْنِ اَنْس [ibni ans]: enis (22:358/18)

اَبْنِ بَعْدَه [ibni becede]: 'âlim-i sır fi'l-aşl becd bâdiye ma'nâsınadır filân kimse ehl-i becd'dir ya'nî ehl-i bâdiyedir lisânın vaz' olunduğı üzere 'âlimdir soñra her şey'i haḡîkâti üzere bilen ve 'âlim olana ehl-i becd denilmek 'âdet oldu (15:251/22-25)

اَبْنِ جَلَا [ibni celâ]: meşhûr ve ma'rûf (39:666/2)

اَبْنِ كَا [ibni zûkâ]: şabâh, yalnız zûkâ güneşe dâirler (4:77/19)

اَبْنِ سَبِيل [ibni sebîl]: yolcu ve ḡarîb (5:90/13), (39:663/6-7)

اَبْنَاء [ebnâ']: ibniñ cem'i oḡul (9:158/15), (17:278/16-17), (27:442/6)

اَبْنَاءِ عِلَالَت [ebnâ'ü 'allât]: ḡurebâ-i bilâd-ı muhtelifeden peder bir mâder müte'addid olduğı vâktde ebnâ-i 'allât, peder müte'addid mâder bir olduğı hâlde ebnâ-i ahyâf peder ile mâder ikisi dahî bir olduğı zamânda ebnâ-i a'yân dâirler (36:616/9-11)

اَبْنَتِ الْعَنْب [ibnetü'l-'ineb]: şarâb ma'nâ-yı lügâvîsi yaş üzüm kızî zîrâ ibne kız 'ineb dahî yaş üzümde dâirler kurusuna zebîb dedikleri gibi (44:767/12-13)

اَبْنَتِ الْكِرْم [ibnetü'l-kerm]: şarâb fi'l-aşl ibneti kız kerm yaş üzüm ki 'ineb ve kurusuna zebîb dâirler (12:216/4-5)

اَبْنَه [ibne]: kız (38:659/2), (48:862/17), (48:862/7)

اَبْهَام [ibhâm]: baş parmak ma'nâsına (32:544/25)

اَبْهَج [ebhec]: ziyâde güzel (24:396/7)

اَبْهَى [ebhâ]: ziyâde kıymetli (48:855/3)

اَبُو السَّرْو [ebû's-serv]: buḡûr (19:330/5)

اَبُو الْعَجَب [ebû'l-'aceb]: 'aceb babası ki kendinden 'acâ'ib evlâd tevellüd eder (19:331/24-25)

اَبُو الْعَمَلَا [ebû'l-'ulâ]: fâlûzec, lisân-ı Türkîde pâlüde dedikleridir ki nişâsta ile şekerden ma'mûldür gayri bir şey 'ilâve etmezler (19:329/18-19)

اَبُو الْمَنْزَر [ebû'l-münzir]: horuşun künyesi dik ismidir (48:850/8-9)

اَبُو اِيْلَاس [ebû iyâs]: ḡassûl ya'nî kendisiyle ḡusl olunacak şey hâtem çiçegine ve çoḡan maḡlûsesine dâir ki A'râb'ın şabunlarıdır bu cihetle şabuna dahî itlâk olunur (19:330/3-4)

اَبُو اِيْوَب [ebû eyvûb]: cemel ve deve (49:877/2)

اَبُو بَرَاكِش [ebû berâkîş]: berkaşadan müştak naḡş ve rakam ma'nâsınadır ebû berâkîş bir kuşdur ki üzerinde envâ'-ı elvân ya'nî dürlü renk vardır bir âdem sözine şâhib olmayıp mütelevven ise ebû berâkîş ve ebû kalemün ile künyelenür (22:366/3-5) *kırbiye şebîh bir küçük tâ'ir-i berriye itlâk olunur ki yeleklerinin yukarısı beḡâyet ak ve ortası kırmızı ve aşâḡısı siyâh olur, bir nesneden korkup yikildikde tüyleri kabarıp tâvus gibi gün-â-gün elvân ile mütelevven olur bu cihetle televvün tab'i'ati olan âdeme ebû berâkîş itlâk ederler (49:877/3-6)

اَبُو تَقِيْف [ebû şakîf]: hâl ve sirke (19:328/22)

اَبُو جَعْدَه [ebû ca'de]: ze'b ve kurd (49:876/25)

اَبُو جَمِيْل [ebû cemîl]: sebze (19:328/23)

اَبُو حَبِيْب [ebû habîb]: erkek oḡlak (19:328/14)

اَبُو رَزِيْن [ebû rezîn]: habîş dedikleri helvânın künyesidir ḡurmâ ve şâff yağdan ma'mûl bir nev' helvâdir (19:329/16)

اَبُو زَاچِر [ebû zâcir]: ḡurâb ve kaḡa (49:876/22)

اَبُو عَزْر [ebû 'özr]: mer'eyi ibtidâ tezevvüc edüp bikriñi izâle eden âdeme dâirler. Bu maḡâmada kelâmın kâ'il-i evveli maḥşûddur (M:14/16-17)

اَبُو عَقْبَه [ebû 'ulqbe]: ḡunzir (49:876/25)

اَبُو عَزْوَان [ebû ḡazevân]: hirre ve kedî (49:877/2)

3. Özel Adlar Dizini Oluşturulurken İzlenen Yol

Dâniş Ahmed Efendi'nin şerhinde makâmelerin farklı şehirlerde geçmesi sebebiyle bir çok yer adı, her makâmenin şerhinde kıssa ve menkıbelere yer verilmesi sebebiyle çok fazla şahıs adı geçmiştir. Hakkında bilgi verilen yer adlarına "Metinde Yer Alan Yer Adları" ve şahıslara "Metinde Yer Alan Şahsiyetler ve Menkıbeleri" bölümünde yer verilmiştir. Fakat şerh metninde hakkında bilgi verilmeyen özel isimler de mevcuttur. Bu özel isimlerin araştırmacıların kullanımına sunulması için özel adlar dizini yapma ihtiyacı hissedilmiştir. Yapılan özel adlar dizininde yer verilen şahıs ve yer adları hakkında metinde açıklama yapılmışsa bu özel isimler koyu yazılmıştır¹.

Özel adlar dizininde verilen sayfa numaralarında müellif tarafından şerh metnine verilen numaralar esas alınmıştır. Buradan hareketle dizinin tez çalışmasının dizini değil, şerh metninin dizini olduğu söylenebilir. Dizine Allah ve Allah'ın isimleri ve sıfatlarını belirten isimler alınmamıştır. Hz. Muhammed'in ismi lafzen geçiyorsa dizine dâhil edilmiş; fahr-ı âlem, habîb-i ekrem gibi ifadelerle geçiyorsa dâhil edilmemiştir.

Makâmât'ın kahramanları olan Ebû Zeyd-i Serûcî ve Hâris bin Hemmâm özel adlar dizinine dâhil edilmemiştir.

4. Özel Adlar Dizini

A

'Abbâsiyye 1, 10, 304, 357, 396, 417, 422, 495, 614, 627, 651, 684, 685, 688

'Abdu'r-rahmân 20

'Abdullâh 20, 798

'Abdullâh bin 'Abbâs 130

'Abdullâh bin Kaş 800

'Abdullâh bin 'Ömer bin 'Osman bin 'Affân 595

'**Abdullâh zü'l-Bicâdeyn 730**

'**Abdü Menâf 835**

'Abdü'l-hamîd (II. Abdülhamîd) 1

'**Abdü'l-hamîd 689**

'**Abdü'l-Medân 835**

'Abdü'l-mesîh 305

'Acâride 107

'Acem 101, 195, 214, 289, 303, 318, 329, 460, 498, 509, 574, 775, 780

Âdem (Hz.) 639, 867

'Âdiyâ-i Yehûdî 395

Ahşkâf 727, 786, 893

Ahmed Dâniş bin Şâlih bin 'Abdü'n-nebî Ia, IIa, 2, 915

'**Ahnef Ebû Baḥr Şahr bin Kaş 877, 878**

Ahnes 361, 878

Ahḫal 688

'**Ahzem 784,**

Ahzemîyye 784

'Âişe binti Sa'd bin Ebî Vakkaş 829

'Alâ' 688

'**Alî (Hz.) 107, 180, 416, 634, 635, 691, 800, 877**

'Alî bin Hüseyin 848

'Alî er-Rızâ bin Mûsâ Kâzım 426

'Amâlika 239

'Âmir bin Abdullâh bin Serâhîl 687, 877

'Âmir bin Hâris 168

'Ammâr 503

'Amr bin 'Adî 397, 448

'**Amr bin 'Âş 800, 877, 878**

'**Amr bin Ma'dikerib 831**

'Amr bin Şerîd 685

'**Amr bin 'Ubeyd 856**

Anaḫol 237

'**Âne 206, 208**

'Arab 13, 15, 33, 36, 71, 82, 99, 101, 115, 127, 138, 154, 156, 176, 182, 195, 214, 228, 253, 258, 263, 271, 272, 279, 297, 298, 300, 318, 319, 320, 325, 342, 355, 362, 375, 377, 397, 403, 406, 408, 427, 437, 438, 441, 442, 476, 480, 497, 511, 529,

530, 532, 536, 566, 567, 574, 575, 576, 578, 586, 607, 614, 617, 621, 626, 627, 634, 644, 649, 675, 684, 685, 688, 689, 690, 718, 741, 747, 753, 767, 774, 777, 778, 779, 780, 783, 789, 791, 792, 793, 794, 800, 806, 820, 833, 836, 853, 861, 867, 868, 871, 879, 903, 913

'Arabî 12, 43, 422, 528, 564, 777, 778, 791, 903

'Arabistân 237, 507

'Arabiyye 1, 2, 688, 755

'Arafât 142, 517, 518, 891

'Arc 595

'Arcî 595

'**Arefe 527, 891**

'Arem 298, 305

Arnâvudluk 68

'Arûs 154

'**Âşaf 685**

Aşferiyye 107

'**Aşma'î 99, 627, 686, 688, 689**

Aşma'îyye 417

'Attâbî 10

Ayas bin Hilâl Ebû Vâ'ile 130, 878

Azerbaycân 14, 101

'Âd 315

'**Âmir bin ez-Zeneb el-'Udvânî 867**

'Âmir bin Hârişe-i Ezdî 499

'Âyişe-i şiddik 477

B

'**Bâbil 303**

'**Bâbü Ceyrûn 197, 198, 209**

'**Bağdâd 14, 37, 41, 93, 195, 196, 197, 200, 210, 216, 217, 230, 298, 318, 319, 357, 372, 395, 396, 422, 494, 495, 574, 675, 684, 715, 882, 888**

'**Bağdâdî 855**

'**Bahreyn 702**

'**Bâkil 272, 438**

'**Bakî'ü'l-Medîne 555**

'**Başra 13, 42, 130, 268, 356, 470, 495, 683, 684, 685, 691, 711, 715, 770, 790, 828, 849, 850, 851, 852, 853, 863, 877, 887, 888, 889, 890, 891, 898, 899**

'**Başrî 261**

'**Baḫḫa 489, 490**

'**Bedî'u'z-zamân 9, 10, 15, 847**

Bekir 427

'**Beledü'l-harâm 888**

Belḫ 478

Belḫî 536

'**Belkîs 297, 686**

Benî 'Abs 93, 154

Benî Esed 176

'**Benî Furât 357**

Benî Harâm 851, 863

Benî Harb 528

Benî Hilâl 686

Benî Hüzeyl 483

Benî İsrâ'îl 288, 427, 571, 645, 848, 868

Benî Kelb 483

Benî Maḫzûm 485

Benî Mâzin 271

Benî Nümeyr 298

'**Benî Şeybe 527**

Benî Temîm 595, 682

Benî 'Uzre 444, 712

Benî Ümeyye 209, 688

Benü Cefne 38

'**Berka'îd 120**

'**Berre 93, 99**

'**Besûs 427, 428**

Beyhesiyye 107

'**Beytu'llâh 515, 518, 519, 523, 527, 528, 787**

'**Beytü'l-'atîk 769**

'**Beytü'l-harâm 843**

Beyzâvî 700

Bilâl 503

'**Bîşe 865**

Buḫtunaşr 909

Buḫtûrî 43

Bunduka 689, 690

'**Bürân 685, 686**

C

'**Cebele bin Eyhem 478**

Cedîs 901

'**Cerîr İbni 'Atîyye bin Muştafa 688**

Cerîr bin 'Abdu'l-mesîh 179

Cev 828

Cevvâb 272

'**Cezîmetü'l-ebreş 16, 397, 398, 448, 877**

Cezîre 206

Cibrîl 288, 882

Cudî 318

'**Cuhfe 514**

Cüheyne 361

D

Daḫḫak 909

'**Dârâ 469**

'**Dâvûd (Hz.) 224, 304, 619, 620, 639, 758**

'**Deskere 422**

Dımışk 21

'**Dicle 702, 888**

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Metinde Yer Alan Şahsiyetler ve Menkıbeleri ve Metinde Yer Alan Yer Adları.

Dimyâ 68, 701

Dübeys 675

Düreyd bin Şimme 798

Dürretü'l-Gavvâş 913

E

Ebî Nüvâs 878

Ebî Şufre 712

Ebî Şümâme 683

Ebî 'Ubâde 43

Ebrîn 738

Ebü 'Abdullâh Ca'fer 357

Ebü 'Abdullâh Muhammed eş-Şâfi'î 572

Ebü 'Abdurrahman el-Halîl bin Ahmed el-Bağrî 687

Ebü 'Amr 688, 689

Ebü 'Amr bin 'Alâ 10

Ebü 'Amr Şe'ab 687

Ebü Bağr Şağr bin Kays 877

Ebü Cehil 571

Ebü Delf 882, 883

Ebü Dülâme Zend bin Cevn 687

Ebü Hanîfe 790

Ebü Hüreyre 503

Ebü İsa İbrâhîm 357

Ebü Leheb 310

Ebü Muhammed Kâsım Harîrî 1, 13, 20, 849, 913

Ebü Müsâ el-Eş'arî 800, 877

Ebü Müslim 651

Ebü Ne'âme 107

Ebü Sa'îd 687, 688

Ebü Sa'îd 'Abdü'l-melik 99

Ebü Sa'îd Bahîlî 417

Ebü Süfyân 310

Ebü Tayyib Mütenebbî 381

Ebü Vâ'ile bin Mu'aviye 268

Ebü Velîd bin Ca'fer-i Bağdâdî 15

Ebü Yûsuf Ya'kub bin İbrâhîm-i Küfî 790

Ebü Zer-i Ğarfî 296, 503, 634, 635

Ebü'l-'Abbâs Ahmed bin 'Ömer bin Süreyctü'l-kâdî 176

Ebü'l-fazl Ahmed bin Hüseyin-i Hemezânî 9

Ebü'l-feth-i İskenderî 9, 847

Ebü'l-Hüseyin Muhammed bin İsmâ'il 343

Ebu's-Südân 729

Ebu'z-Zinâd 58

Ebü'd-Derrâc 504, 505

Ebü'l-'Abbâs Ahmed 357

Ebü'l-'Aynâ 878

Ebü'l-Esved Dü'elî 890, 891

Ebü'l-Hasan 'Alî 357

Ebü'l-Hasan Mahmûd bin 'Abdullâh 422

Ehlü's-şuffe 503

Ehvâz 357, 424

Emeviyye 135, 268, 304

Emîr Seyfû'd-devle bin Mezyed el-Esedî 675

Enüşîrvân bin Kubâz bin Fîrûz 469

Erminiyye 574

Eş'ab 452, 878

Ezârika 107

Ezd 38, 711

F

Fârs 426, 606, 634, 702

Fârsî 6, 10, 12, 16, 18, 23, 34, 36, 50, 79, 89, 90, 100, 129,

136, 139, 145, 163, 169, 172, 174, 177, 185, 217, 223, 231,

236, 240, 246, 261, 317, 330,

333, 338, 339, 342, 359, 364,

369, 373, 385, 389, 392, 394,

400, 404, 405, 417, 422, 433,

440, 443, 446, 449, 450, 457,

463, 471, 472, 478, 487, 489,

497, 498, 500, 501, 505, 508,

515, 518, 525, 536, 540, 564,

566, 570, 578, 580, 590, 595,

598, 599, 605, 617, 618, 622,

630, 632, 636, 640, 641, 659,

663, 664, 666, 669, 672, 686,

691, 692, 701, 704, 706, 707,

711, 716, 718, 724, 728, 733,

750, 754, 756, 757, 758, 759,

761, 763, 764, 765, 766, 767,

768, 769, 780, 787, 788, 791,

792, 796, 798, 800, 805, 806,

812, 815, 816, 822, 826, 828,

834, 836, 839, 841, 852, 856,

859, 862, 868, 872, 876, 880,

884, 886, 888, 891, 893, 896,

901, 902

Ferezdağ 168, 688

Fergâna 149, 150

Feyd 93

Find 829, 830

Fir'avn 288, 308, 571

Fîrât 169, 206, 357

Fuẕayl bin 'ÿyâz 470

Fâruk-ı A'zam 13

Fazl bin Rebî' bin Yûnus 396

Firdevsî 901

Filistîn 512

Ferec Ba'de's-Şidde 429

Fûrs 38, 469, 627, 867

G

Ğâna 150, 156

Ğanem bin Hiyâz 319

Ğassân 39, 57, 93, 116, 305, 395,

410, 478

Ğaylân İbni 'Ukbe bin Beyhes 444

Ğûḡa 196, 197

H

Ḥaccâc 470, 687, 688, 691, 698

Ḥaçramevt 319, 734, 736

Ḥafâce 82

Ḥâfiz-ı Şîrâzî 283, 595

Ḥakem bin 'Abd Yağûs 250

Ḥaleb 135, 169, 738, 736, 770, 802

Ḥâlid bin Sinân el-'Absî 901

Ḥâlid bin Velîd 683

Ḥalîl 688

Ḥalîl bin Ahmed Fûrhûdî 890, 891

Ḥâm 355, 729

Ḥamâ 135

Ḥamî küleyb 325

Ḥammâletü'l-ḥaçab 310

Ḥanefî 790

Ḥansa' 228, 685, 686, 794

Ḥarem 741

Ḥaremeyn 1, 528, 832

Ḥarîrî 6, 10, 15, 16, 20, 26, 34, 35, 36, 37, 49, 53, 57, 65, 75,

99, 190, 357, 385, 521, 715,

729, 768, 823, 826, 847, 848,

849, 863, 864, 891, 896, 909,

910, 914

Ḥariş bin 'Ad 495, 496

Ḥariş bin Ebî Şimr Ğassânî 395

Ḥarrâc 504

Ḥarrân 13, 50, 93, 115, 129, 146,

156, 177, 240, 508, 632, 692,

726, 785, 859, 893

Ḥârûnû'r-Reşîd 304, 417, 470,

627, 684, 688

Ḥârût 303

Ḥasan bin Hânî 877

Ḥasan bin Sehl 685

Ḥasan-ı Başrî 64, 356, 687, 688,

854, 877, 890

Ḥaşîn 362

Ḥâtem-i Ṭayî 287, 784

Ḥaḡîm 513

Ḥavâric 107

Ḥavvât bin Cübeyr el-Enşârî 830

Ḥayâtü'l-Hayevân 638

Ḥayf 142, 230, 832

Ḥacr-i Yemâme 737

Hemezân 9, 14, 183, 411

Hemmâm bin Ğalîb bin Şa'sa'a 168

Hevâzin 830

Ḥîms 803, 826

Ḥîndef 686

Ḥîristiyân 816

Ḥîzır (a.s.) 478, 643

Ḥicâz 548, 685, 771, 828, 901

Ḥide'e 689, 690

Ḥille 675

KAYNAKÇA

el-Abbâsü'l-Hüseyin el-Kâşânî. **Hadâ'ikü'l-Üns fi Nevâdirü'l-Arab ve'l-Fürs**. İran: Matbaatü'l-Hayyâm, 1400. Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî. **Tercüme-i Hizânetü'l-Edeb**. haz. Mücahit Kaçar, İlyas Karslı, Ahmet Akdağ. İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı, 2020.

Abdurrahman b. Ali b. Cevzi. **Kitâbü'l-Mevzû'ât**. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1388.

Abdü'l-halim Mahmûd. **Fudayl bin İyaz**. Kahire: Dârü'r-Reşâd, 1420.

Ağah Sırrı Levend. **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

Ahmed Hamdî Şîrvânî. **Seyahatname (Hindistan, Svat ve Afganistan)**. haz. Fatma Rezan Hürmen. İstanbul: Arma Yayınları, 1995.

_____. **Tercüme-i Makâmât-ı Harîrî**. İstanbul: Yahya Efendi Matbaası, 1290.

Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa. **Kavâ'id-i Osmâniyye**. haz. Nevzat Özkan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Akûn, Ömer Faruk. "Ahmed Vefik Paşa". **İslam Ansiklopedisi**. c. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989: 143-157.

Al-Harîrî. **Mağâmât Abü Zayd al-Sarîjî**. ed. Michael Cooperson. New York: New York University Press, 2020.

Ali b. Ebî Tâlib. **Dîvân**. haz. Abdu'l-aziz Kerem. Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1409.

Alî b. Sultân Muhammed el-Kâfî. **Mirkâtü'l-Mefâḡih Şerḡi Mişkâtü'l-Mesâbih**. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422.

Ali Ekber Dehhuda. **Emsâl ü Hikem**. Tahran: Çaphâne-i Sipih, 1363.

Ali Emîrî Efendi. **İşkodra Vilayeti 'Osmanlı Şa'irleri**. haz. Hakan T. Karateke. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.

Ali Nazîmâ, Faik Reşad. **Mükemmel Osmanlı Lügati**. Ankara: TDK Yayınları, 2009.

Arcî. **Dîvânü'l-'Arcî**. Bağdad: Şirketü'l-İslamiyyetü li't-Tibâ'ati ve'n-Neşrî'l-Mahdûdetü, 1375.

Âşık Çelebi. **Meşâ'irü's-Şu'arâ**. haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

Âşık, Nevzat. "Hicri IV. Asırdan Sonra Makamat Yazarlar". **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. s. 2 (1985): 55-74.

Ateş, Elife. Gedizli Azmî'nin Kitâb-ı Hiyel'i ve Jung'un hilebaz arketipi üzerinden incelenmesi (İnceleme-metin-diliçi çeviri)". Doktora Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.

Ay, Ümran. "Münîrî (Öl. 1521?)'nin Manzûm Siyer-i Nebî'si Cilt I (İnceleme-Metin)". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

Ayan, Hüseyin. **Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânının Tenkidli Metni**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

Aydemir, Yaşar. **Abdülkadir Hayber. Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu**. Ankara: TİKA Yayınları, 2007.

Aydın Kurt, Seda. "On Dokuzuncu Yüzyılda Kaleme Alınan İki Makâmât-ı Harîrî Tercümesi: Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi ve Ahmed Hamdî Şîrvânî'nin Makâme-i Şîrâziyye'yi Tercümelerinin Mukayese-i". **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. c. 60, s. 1, (2020): 57-70.

Aytaç, Bedrettin. "Abbâsî Devrinde Nesir ve al-Harîrî". **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi**. c. 35, s. 1 (1991): 1-14.

Ayyıldız, Erol. "Makâmâ". **İslam Ansiklopedisi**. c. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003: 417-419.

- Bayram, Selahattin. “Harîrî'nin Makâmât Adlı Eserine Sosyo-Ekonomik Yönden Bir Bakış”. **EKEV Akademi Dergisi**. s. 42 (2010): 137-148.
- Beeston, A. F. L. “The Genesis of The Maqâmât Genre”. çev. Ömer Kara, **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 1, s. 1 (2014): 211-223.
- Bolelli, Nusrettin. **Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri**. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006.
- Bosnalı Alaeddin Sabit. **Dîvân**. haz. Turgut Karacan, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Brockelmann, Carl. “Makame”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 7. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978: 197-201.
- Bursalı Mehmed Tâhir. **Osmanlı Müellifleri**. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Canpolat Taşçı, Hülya. “Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler”. **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Halleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh**. haz. Hatice Aynur vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014: 72-97.
- Carra de Vaux, Bernard. “Şerh”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 11. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979: 429.
- Cemil Paşa, Esad Bey. **Sicil-i Osmanî Zeyli**. haz. Özen Tok. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Çetinkaya, Bekir. “İlmî Dîvânî”. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Çiğçi, Mehmet Faruk. “Âkif-zâde'nin Gözünden 18. Yüzyıl Amasya'sında Arap Diline Dair Faaliyetler”. **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 7. s. 14 (2019): 386-409.
- Demir, Gökhan. “Et-Tansîsü'l-Muntazar Fî Şerhi Ebyâtî't-Telhîs ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)”. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Derzi-zâde Ulvî. **Dîvân**. haz. Büsra Çelik, Muzaffer Kılıç. İstanbul: DBY Yayınları, 2018.
- Devellioğlu, Ferit. **Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. Ankara: Aydın Kitabevi, 2009.
- Doğan, İsmail. “Münif Mehmed Paşa”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006: 9-12.
- Doğan, Muhammed Nur. **Şeyhülislam Es'ad Efendi ve Dîvânının Tenkidî Metni**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Duman, Musa. **Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî. **Ed-Da'avâtü'l-Kebîr**. Kuveyt: Garâs Yayınları, 1429.
- _____ **Su'âbü'l-İmân**. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421.
- Ebü Nu'aym el-İsfahânî. **Hilyetü'l-Evlîyâ ve Tabakâtü'l-Asfiya**. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416.
- Ebü Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî. **Garibü'l-Hadîs**. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424.
- Eliaçık, Muhittin. “Tokathî Kânî Dîvânî'nin Tenkidî Metni (Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu)”. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Emîr Cemâlüddîn Atâullah b. Mahmûd b. Fazlillâh el-Hüseynî ed-Deşteki eş-Şîrâzî. **Ravzatü'l-ahbâb fi-Siyerî'n-nebî ve'l-âl ve'l-ashâb**. çev. Benlizâde Mahmûd el-Mağnisavî. c. 2. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1268.
- Erdem Günyüz, Melike. “Ahmedî Dîvânî'nin Tahlili”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Erdem, İdris. “El-Harîrî Ve Mulhatu'l-İ'râb Adlı Eserinde Örnek Olarak Verdiği Cümle, Âyet ve Şiir Beyitlerinin Tahlilleri”. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Erünsal, İsmail. **Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Esposito, John L. **Oxford İslam Sözlüğü**. çev. Nurullah Koltaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Fatîn Dâvûd. **Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)**. haz. Ömer Çiğçi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Furat, Ahmet Suphi. **Arap Edebiyatı Tarihi I (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. **Dîvân**. haz. İsmail Hakkı Aksoyak. Harvard: Harvard Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen. **Arap Edebiyatı**. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Goldziher, Ignace. **Klasik Arap Literatürü**. çev. Azmi Yüksel, İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.
- Görmez, Dursun. “Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbi Adlı Eseri (İnceleme-Metin) S.222-446”. Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Güldöşüren, Arzu. “Vıldan Fâik Efendi”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013: 108-109.
- Güleç, İsmail. **Sürûf'nin Şehzâde Mustafa Medhiyyesi Yâhut Kasîde-i Masnû'a**. İstanbul: Kitabevi, 2013.
- Güler, Ömer Said. “Mollacık-zâde Mehmed Râ'îf'in Ziyâu'l-Fu'âd fî Şerhi Bânet Su'âd İsimli Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)”. Yüksek Lisans Tezi. 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Gülle, Sıtkı. “Arap Edebiyatında 'Makame' ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan 'el-Makâmât'ı”. **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. s. 2 (2000): 179-201.

- _____ “el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Hafız-ı Şîrâzî. **Hafız Dîvânı**. Farsça aslından çeviren: Abdülbaki Gölpinarlı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Halis. “Kâsım bin Ali el-Harîrî”. **Ceride-i Sûfiyye**. No. 94 4 Cemâziye'l-âhir 1332/17 Nisan 1330:469-470.
- Harîrî. **Makâmât Veciz Anekdolar**. çev. Sabri Sevsevil. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012.
- _____ **Makâmât**. çev. Sabri Sevsevil. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1952.
- _____ **Makâmâtü'l-Harîrî**. İstanbul: Matbaatü'l-Âmire, 1288.
- Hasan el-Yûsî. **Zehrü'l-Ekem fi'l-Emsâl ve'l-Hikem**. thk. Muhammed Haccî, Muhammed el-Ahdar. Magrib: Dârü's-Sekâfe (Dârü'l-Beyzâ), 1401.
- Haşim Veli. **Makâmât-ı Harîrî Tercümesi**. İstanbul: Bekir Efendi Karagöz Matbaası, 1326.
- el-Hafîz et-Tebrîzî. **Şerhu Dîvânî'l-Hamâse**. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421.
- İbni Asâkir. **Târihu Medîneti Dîmaşk**. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1415.
- İbni Hallikan. **Vefeyâtü'l-A'yân**. Beyrut: Dârü's-sâdır, h. 1398/m. 1978.
- İbni İshak. **Sîrettü İbnü İshak**. haz. Muhammed Hamidullah. Fas: Mu'ahhedü'd-Dîrâsât ve'l-Ebhâs li't-Ta'rib, 1396.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. **Medreseler Neydi, Ne Değildi Osmanlılarda Akli İlimlerin Eğitimi ve Modern Bilimin Girişi**. İstanbul: Kronik, 2019.
- İkrime Mevlâ İbn Abbâs. **Tefsîrü İkrime Mevlâ İbn Abbâs**. thk. Ahmed el-Umrânî. Kahire: Dârü's-Selâm, 2011.
- İnal, Mahmud Kemal. **Son Asır Türk Şairleri**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- İsmail bin Muhammed el-Aclûnî. **Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs**. Beyrut: Dârü'l-hyâ'ü't-Türâsî'l-Arabî, 1351.
- İzgi, Cevat. **Osmanlı Medreselerinde İlim Riyâzî ve Tabîî İlimler**. İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Kâdi Beydâvî. **Muhtasar Beydâvî Tefsîri**. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.
- Kahraman, Ahmet. “Yusuf Cemil Ararat”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991: 332.
- Kaplan, Orhan. “Roma Sefâreti İmamı Haşim Veli'nin Makâmât-ı Harîrî Tercümesi”. **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**. c. 1. s. 6. (2015): 211 – 235.
- _____ “Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefâreti İmamı Haşim Veli'nin Mevlid Şerhi: “Esrâr-ı Mevlidü'n-Nebî””. **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**. s. 9. (2012): 111-138.
- Kara, İsmail. “Yusuf Karalî”. **İslam Ansiklopedisi**. Gözden Geçirilmiş 3. Basım Ek-c. 2. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019: 680-681.
- Karaca, Ahmet Cevdet. “Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri”. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Kartal, Ahmet. “Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde Dil ve Edebiyat”. **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**. c. 1, s. 1 (2008): 95-168.
- Kazan Nas, Şevkiye. **Tâhir Selâm Dîvânı**. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Keegan, Matthew L. “Commentarial Acts and Hermeneutical Dramas: The Ethics of Reading al-Harîrî's Maqâmât”. PhD Dissertation. New York University Department of Middle Eastern and Islamic Studies, 2017.
- Kemâleddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî. **Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ**. Dımeşk: Dârü't-Tılâs, 1992.
- Kervan, Kerem. “Gedizli Azmî'nin Kitâb-ı Hiyele adlı Eseri”. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Kılıç, Atabey. “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu 12-13 Nisan 2007**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi: 2007: 363-369.
- _____ “Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metotlar, Çalışmalar, Beklentiler”. **Turkish Studies**. c. 4, s. 6 (2009): 326-334.
- Kılıç, Hulisi. “el-Makâmât”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003: 414-415.
- _____ “Harîrî”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997: 191-192.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi. **Tezkiretü's-Şu'arâ**. haz. Aysun Sungurhan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Kilito, Abdelfattah. **Araplar ve Hikâye Anlatma Sanatı Tuhâf Bir Âşînalık**. çev. Su Baloğlu. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021.
- Koçak, İnci. “Al-Harîrî'nin Makâmât'ındaki Bazı Atasözleri ve Deyimler”. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi**. c. 30. s. 1-2 (1982): 185-192.
- Korkmaz, Zeynep. “Balkan Türkçesi Ağzları İle Türkiye Türkçesi Ağzları Arasında Sosyo-Lengüistik Açından Kısa Bir Karşılaştırma”. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**. c. 58. s. 2 (2010): 103-118.

- _____. “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler”. **Türkoloji Dergisi**. c. 8. s. 1 (1979): 67-77.
- Kortantamer, Tunca. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”. **Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**. c. 8. (1994): 1-10.
- Köprülü Muhyiddin Fehim. **El-fetâviü'l-Lügaviyye ft-Tercümeti'l-Makâmeti'l-Fikhiyye**. İstanbul: Âlem Matbaası, 1309.
- Kurt, Seda, Ali Emre Özyıldırım. “Süreli Yayınlarda Makâmât-ı Harîrî Tercümeleri”. **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**. s. 27 (Aralık 2021). Kabul Tarihi: 21.03.2021.
- Küleççi, Numan. “Gani-zade Nadiri: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Dîvânı ve Şeh-Name’sinin Tenkidli Metni”. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985.
- Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi. **Yavuz Sultan Selim Dîvânı Şerhi Dest-âvîz-i Dâniş**. haz. Seda Aydın Kurt, Beyza Terzi Sarı. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2020.
- Manastırlı Mehmet Rifat. **Mükemmel Osmanlı Sarfı**. haz. Ferhat Tamkoç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Margoliouth, David Samuel. “Harîrî”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 5. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986: 237-239.
- Mâverdi. **Edebü'd-dîn ve'd-Dünyâ**. Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2013.
- _____. **el-Emsâlü ve'l-Hikem**. Riyad: Dârü'l-vatan, 1420.
- Medcüdîdî İbnü'l-Esir. **en-Nihâye fi Garbi'l-Hadis ve'l-Eser**. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1963.
- “Medâris-i İlmiye Nizâmnamesi”. **Beyânü'l-Hak**. h. 5 Cemaziyelâhir 1328/m. 14 Haziran 1910: 1285-1288.
- Mehmed İhsan Abdülaziz, Nasrullah Mübeşşir Tırâzî. **Fihristü'l-mahtûtâtü't-Türkiye el-Osmâniyye**. Kahire: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmmete li'l-Kitâb, 1987.
- Mehmed Süreyya. **Sicill-i Osmânî**. haz. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmed Tâhir Selam. **Tercüme-i Mizânü'l-Edeb**. İstanbul: Takvimhane-i Âmire, 1252.
- Mengî, Mine. **Divan Şiiri Yazıları**. Ankara: Akçağ, 2000.
- Meydânî. **Mecma'ü'l-Emsâl**. Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1374.
- Most, Glenn W. “Şerhlere Kuramsal Bir Bakış”. **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh**. haz. Hatice Aynur vd. İstanbul: Klasik, 2014: 452-473.
- Muallim Nâci. **İstîlâhât-ı Edebiyye Edebiyat Terimleri**. haz. M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Gökkuşbu, 2004.
- _____. **Lügat-i Nâcî**. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- _____. **Sânihâtü'l-Arab Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri**. haz. Ömer Hakan Özalp. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınevi, 2002.
- Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bazmul. **Tezhib ve Tertübu İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an**. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1412/1992.
- Muhammed Nâsîrî'd-dîn el-Elbânî. **Za'îfü'l-Câmi'ü's-Sagîr ve Ziyâdetü'l-Fethü'l-Kebîr**. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1398.
- Muhibbî. **Dîvân-ı Muhibbî**. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1308.
- Mum, Cafer. “Halepli Edîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitle Metin-Cinaslar Sözlüğü)”. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Mustafa Sabrî. “Makâmât-ı Harîrî”den Manzûm Bir Parçanın Tercümesidir”. **Beyânü'l-Hak Dergisi**. c. 1, s. 4. (t. 1324 / m. 1908): 67-69.
- Münîf Paşa. “Makâmât-ı Harîrî Tercümesinden Birinci Makâme-San'â'yye”. **Hazine-i Evrak Dergisi**. 1 Mayıs 1297: 209-213.
- Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin. **Şerh-i İbârât Mevlevîlik, Mûsîkî ve Semâ' (İnceleme-Tenkitle Metin)**. haz. Ensar Karagöz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- _____. **Hazret-i Ali Divânı**. İstanbul: Ana Yayınevi, 1981.
- Mütercim Âsım Efendi. **Burhân-Katı**. haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- _____. **El-Okyânûsu'l-Basîf fi Tercümeti'l-Kâmûsi'l-Muhîf Kâmûsu'l-Muhîf Tercümesi**. haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Müttakî el-Hindî. **Kenzü'l-'Ummâl**. Riyad: Beytü'l-Efkârü'd-Düveliyye, 2005.
- Nâbigatü'z-Zübyânî. **Dîvân**. Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1411.
- Nasr bin Muhammed bin İbrâhîm es-Semerkandî. **Tenbihü'l-Gâfilin Bi-ehâdisi Seyyidü'l-Enbiyâ'i ve'l-Mürselin**. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- Nev'î. **Dîvân**. haz. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Nişancızâde Muhyiddin Mehmed. **Mir'ât-ı Kâ'inât**. c. 1. Kahire: Bulak, 1257.

- Nizâmî. **Hüsrev ü Şîrîn**. çev. Sabri Sevsevil. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- Oğraş, Rıza. **Esad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidü'l-Müverrihîn Adlı Eserinin Metni**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Osmân Nûrî er-Rivezî. **el-Makâmetü'l-Hâdiyye ve'l-İşrûne'r-Râziyye**. yy: yey, 1325.
- Öküz, Yılmaz. “Mehmed Saîd'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi: Tarab-engîz”. **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**. c. 23 s. 1 (2019): 395-413.
- Ömer Rıza Kehhâle. **A'lâmü'n-nisâ' fi 'Âlemeyi'l-'Arab ve'l-İslâm**. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1379.
- Özavar, Süreyyâ. “Dâniş Mehmed Bey, Hayatı, Sanatı ve Dîvânı”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1993.
- Özel, Recep Orhan. “Amasya'da Bir İlim Yuvası: Mecdî-zâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)”. **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 10 (2018): 39-72.
- Özön, Mustafa Nihat. **Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1989.
- Özyılmaz, Ömer. **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Rababa, Rabbaa. “Âsım-zâde Hâmid'in Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)”. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Ramírez-Nieves, Emmanuel. “Repenting Roguery: Penance in the Spanish Picaresque Novel and the Arabic and Hebrew Maqâmâ”, PhD Dissertation. Harvard University, 2015.
- Redhouse, James. **Turkish and English Lexicon**. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1890.
- Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî. **el-A'mâlü'l-kâmile li-Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî**. Beyrut: Dârü's-Şurûk, 1973.
- Sâlim Efendi. **Tezkiretü's-Şu'arâ**. haz. Adnan İnce. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Saraç, M. A. Yekta. **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**. İstanbul: Gökkuşbu, 2010.
- Sarmış, İbrahim. **Arapça Dil Bilgisi**. Konya: Esra Yayınları, 2017.
- Sazyek Hakan, Esra Sazyek. **Yeni Türk Edebiyatında Önsözler**. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.
- Sûdî-i Bosnevî. **Gülîstân Şerhi**. haz. Ozan Yılmaz. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- _____. **Şerh-i Dîvân-ı Hâfîz**. haz. İbrahim Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Sulçevsi, İsa. “Kosova Türkçesi ve Fiil Yapıları”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Sünbül-zâde Vehbî. **Dîvân**. haz. Ahmet Yenikale. Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2011.
- _____. **Lutfiyye-i Vehbî**. İstanbul: yey, 1303.
- _____. **Nuhbe**. Mısır: Bulak, 1346.
- Sürürî. **Bahrü'l-Ma'ârif**. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi-Nuruosmaniye 3163/3684.
- Şahin, Kamîl. “YETKİN, Abdurrahman Kâmil”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013: 504-505.
- Şemseddin Samî. **Kâmûs-ı Türkî**. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.
- _____. **Nev-usûl Sarf-ı Türkî**. haz. Furkan Hamit. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Şensoy, Sedat. “Şerh”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 38. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Şerîfî. **Hadîkatü'l-Fünûn**. haz. Mücahit Kaçar. İstanbul: Okur Akademi, 2012.
- Tâhir Ken'an. **Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî**. haz. Leyla Karahan, Ülkü Gürsoy. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.
- Tâhirü'l-Mevlevî. **Edebiyat Lügatı**. haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Tansel, Fevziye Abdullah. **Namık Kemal'in Husûsî Mektupları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Tietze, Andreas. **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı**. İstanbul: Simurg, 2002.
- Tulum, Mertol. **17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Uyan, Ömer. **Anadolu Sahasındaki İlk “Türkçe Şiir” Şerhi Ömer Rüşen'in Bir Tercî-Bendi'nin Şerhi Müşkil-Güşâ (İnceleme-Açıklama Metni)**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016.
- Ünver, İsmail. “Çeviri yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. **Türkoloji Dergisi**. c. 11. s. 1 (Mayıs 1993): 51-89.
- Ürün, Kazım. **Arapça Hikmetli Sözler**. Konya: Esra Yayınları, 1998.
- Van Gelder, Geert Jan. “Rhyme in Maqâmât or too many exceptions do not prove a rule”. çev. Ömer Kara. **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 19. s. 1 (2015): 347-361.
- Varol, Hüseyin. “‘Abdülkâdir b. ‘Ömer b. Bâyezid b. el-Bağdâdî el-Hanefî (İlmî Kişiliği, Eğitimciliği ve Eserleri)”. **Yüzyüçüncü Yıl İlahiyat Fakültesi Dergisi**. s. 1. c. 1 (1994): 145-160.
- Wensinck, A. J. **Mu'cemü'l-Müfhehres li-Elfâzi'l-Hadisî'n-Nebevî**. İstanbul: Dârü'd-da've, 1986.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Mustafa Sabri Efendi”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006: 350-353.
- Yazar, Sadık. “Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Yerinde, Adem. "Münşî". **İslam Ansiklopedisi**. c. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006: 22-23.
Yeşil, Selman. "Harîrî'nin Lahn Anlayışı". Doktora Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
Yetiş, Kâzım. "Belâğat, Rhetorik ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açık-
lamalı Bibliyografyası". **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten**. c. 35. (1987): 367-406.
Yılmaz, Emel. "Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbi Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Di-
zin, S.1-221)". Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
Yılmaz, Ozan. "Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü". **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. c. 5. s. 9 (2007):
271-304.
Zemahşerî. **El-fâ'ık fi Garbî'l-Hadîs**. Kahire: İsâ el-Bâbü'l-Halebî ve Şirekâhü, 1364.
_____. **Esâsü'l-Belâga**. thk. Muhammed Bâsıl Uyûnü's-Suûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, h. 1419/
m. 1998.

Zeynelâbidîn Reşid Bey. "Tercüme-i Makâme-i San'â'iyye". **Tercümân-ı Hakikat. 24-25 Ramazan 1298**.
Ziver Paşa. **Dîvân ve Münşe'ât**. haz. Mehmet Arslan. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2009.
Ziya Paşa. **Tercî-Bend ve Terkîb-Bend**. yy: yey, ty.
Zülfê, Ömer. "Nâşid Dîvân". Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1998.

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), A. }MKT.MHM. 442-81.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), A. }MKT.MHM. 472-1.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), BEO 3508-263047.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), DH.SAİDd. 4/116.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), HR.SFR.3 129-98.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), HR.SFR.3 155-4
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), I.DH. 50-2470.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), I.DH. 677-47162.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), MF.İBT. 3-72
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), MF.MKT. 8-28
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (CBOA), ŞD. 2968-50.

Yazma Eserler

Abdurrahman Kâmil. **Dîbâce-i müfredât**. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu-06 Mil Yz A 7592.
Abdurrahman Kâmil. **Makâmât-ı Harîrî Tercümesi**. Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi-05 Ba 1734
Dervîş Yûsuf Halvetî. **Tercüme-i Makâmât-ı Harîriyye**. Mısır Milli Kütüphanesi-S 4287.
Hâfız-ı Şîrâzî. **Dîvân**. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi-FY38.
Manastırî Dâniş Ahmed Efendi. **Dîvân-ı Dâniş**. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi-TY 1478
Manastırî Dâniş Ahmed Efendi. **Dîvân-ı Dâniş**. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi-TY 1943
Manastırî Dâniş Ahmed Efendi. **Dîvân-ı Dâniş**. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi-TY 287
Manastırî Dâniş Ahmed Efendi. **Dîvân-ı Dâniş**. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi-TY 2907
Manastırî Dâniş Ahmed Efendi. **Dest-âvîz-i Dâniş**. Makedonya Millî Kütüphanesi-OMCT III/5.
Mehmed Tâhir Selâm. **Tercüme-i Makâmât-ı Harîrî**. Mısır Milli Kütüphanesi-Edebü Türkî Talat 205.
Sâbit. **Dîvân**. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi-TY1318.
Vildân Fâik Efendi. **Nahviyye, Mâlatiyye, Dinâriyye Makâmelerinin Tercümesi ve Şerhi**. Hacı Selim Ağa
Yazma Eser Kütüphanesi-Hüdaî Efendi 1393.

Elektronik Kaynaklar

www.kuranmeali.com [01.06.2021]
https://diwany.org [01.06.2021]
yazmalar.gov.tr [01.06.2021]

MAKÂMÂT-I HARÎRÎ ŞERHİ

Makâmât-ı Harîrî klasik Arap edebiyatının en meşhur hikâye külliyatlarından biridir. Aynı zamanda bir dil âlimi olan Harîrî tarafından 12. yüzyılda kaleme alınan eser, edebî değerinin yanında yazıldığı dönemin toplum hayatı ve insan psikolojisi üzerine çarpıcı tespitler de barındırmaktadır. İslam dünyasında zaten tanınan *Makâmât*, 18. yüzyıldan itibaren birçok Batı diline de çevrilmiştir. Eser, Osmanlı âlimleri tarafından erken dönemlerden itibaren özellikle dil, lugat ve belagat konularında kaynak olarak kullanılmış, 18. yüzyıldan itibaren Türkçe şerhleri ve tercümeleri ortaya konmuştur. Fakat bugüne kadar maalesef Harîrî ve *Makâmât*'ının klasik Türk edebiyatındaki yeri veya *Makâmât*'ın Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında kapsayıcı bir çalışma yapılmamıştı. Seda Kurt, hem son döneme ait olmakla beraber eserin en kapsamlı ve detaylı şerhi konumundaki Manastırî Dâniş Ahmed Efendi'nin *Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi*'ni farklı açılardan metne yaklaştığı bir incelemeyle beraber yayına hazırlamış hem de Arap edebiyatının bu temel eserini Türkçe tercümeleri, şerhleri ve Türk edebiyatındaki yeri ve algısı bakımından kapsamlı bir değerlendirmeyle ilgililerin istifadesine sunmuştur.

Ali Emre Özyıldırım

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-7471-26-8
9 786257 471268